

Fikri Mülkiyetin Felsefi Eleştirisi: Neden Fikirler Üzerinde Özel Mülkiyet Kurulamamalı?

Philosophical Critique of Intellectual Property: Why Ideas Should Not Be Subject to Private Ownership?

Yunus Emre Berber

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve
Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ankara,
Türkiye,
yeberber@aybu.edu.tr,
ror.org/05ryemn72

Geliş Tarihi/Received: 03.09.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 21.10.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
09.12.2025

Öz: Fikir ve sanat eserleri ya da buluşlar ve tasarımlar gibi fikri ürünlerin alım satımına dayalı muazzam endüstrilerin egemen olduğu tuhaf zamanlarda yaşıyoruz. Oysa fikirler üzerinde mülkiyet kurmak yalnızca çok yeni bir fenomen değil, ayrıca zayıf felsefi temellere dayanıyor. Fikri mülkiyetin meşruiyeti hakkındaki tartışmalar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde kendisine yer bulmuş iki hakka indirgenerek çerçevelenebilir: Herkesin yeniliklerden yararlanmaya, eser ve buluş sahiplerinin ise ürünlerinden menfaat temin etmeye hakları vardır. Fikri mülkiyet bu iki "çatışan" hakkın uzlaştırılmasına hizmet ediyor görünür. Fakat gerçekte bir çözüm değil, bizzatıhi sorunun kendisidir. Eser ve buluş sahiplerinin menfaat temin etme gerekliliği mülkiyet hakkını zorunlu kılmadığından fikri mülkiyetin bilhale temellendirilmesi gerekir. Oysa emeğe dayalı hak ediş argümanları bu konuda yetersizdir. Fikri mülkiyet yalnızca Locke'un "herkese yeterince iyi ve çok bırakmak" şartını ihlal etmez, fikri ürünlerin onları ortaya çıkaranların kişisel emeğiyle bağı da birçok defa zayıf ve rastlantısaldır. Hegel'e (yanlış şekilde) dayanan kişilik teorisi de fikri mülkiyeti temellendirmekte başarısız olur. Çünkü fikirler kişilikle ne kadar yakından ilişkiliyse metalaştırılarak satılabilmelerinin kabulü o kadar zorlaşır. Faydacılık da pek fayda sağlamaz: Zira fikri mülkiyet yeni ürünleri teşvik ederek toplam faydayı arttırmanın tek yolu değildir, üstelik empirik kanıtlar fikri mülkiyetin bunun bir yolu olduğunu bile şüpheli kılar. Fikri mülkiyetin temellendirilmesinde yaşanan bu zorluğun sebebi fikri ürünlerin özel doğasıdır: Fiziki nesnelerin aksine fikirler ne kıt (scarce) ne de tüketimlerinde rekabet (rivalry) mevcuttur. Bu sebeple fikirler üzerinde özel mülkiyet kurmak birçok soruna yol açarken, mevcut fikri mülkiyet rejiminin reddiyle mezkur her iki hakkı ahenkle hayata geçirmek mümkün olabilir.

Anahtar Kelimeler: Fikri Mülkiyet, Telif Hakkı, John Locke, Hegel, Faydacılık

Abstract: We live in strange times dominated by enormous industries built around the buying and selling of intellectual products, such as artistic works, inventions, and other forms of creative output. However, establishing ownership over ideas is not only a relatively recent phenomenon but also rests on weak philosophical foundations. Discussions on the legitimacy of intellectual property can be framed around two rights enshrined in the Universal Declaration of Human Rights: everyone has the right to benefit from cultural, scientific, and artistic innovations, while authors and inventors have the right to benefit from their creations. Intellectual property ostensibly serves to reconcile these two "conflicting" rights, but in reality, it is not a solution—it is the problem itself. The necessity for creators to benefit from their works does not justify the establishment of property rights; therefore, this requires further justification. Yet, arguments based on labor-derived entitlement are insufficient. Intellectual property not only violates Locke's "enough and as good" proviso but also often has a weak and coincidental connection between intellectual products and the personal labor of their creators. The personality theory, mistakenly associated with Hegel, also fails to justify intellectual property. The closer an idea is linked to one's personality, the harder it becomes to accept its commodification. Utilitarianism also falls short, as intellectual property is not the only way to incentivize the creation of new products, and empirical evidence even casts doubt on its effectiveness. The reason behind all these difficulties lies in the unique nature of intellectual products: unlike physical objects, ideas are neither scarce nor rivalrous. Therefore, while establishing private ownership over ideas can lead to numerous issues, rejecting the current intellectual property regime may make it possible to realize both of the aforementioned rights in harmony.

Keywords: Intellectual Property, Copyright, John Locke, Hegel, Utilitarianism

Extended Abstract

We live in peculiar times where the notion of establishing ownership over ideas has become widely accepted as normal. However, this phenomenon is not only relatively recent in human history but also lacks strong philosophical foundations.

Debates about the legitimacy of intellectual property can be framed through two moral intuitions that are accepted as rights in the Universal Declaration of Human Rights: everyone has the right to benefit from cultural, artistic, and scientific innovations, while creators and inventors have the right to derive benefits from their works and inventions. The modern intellectual property regime appears to be shaped by balancing these supposedly conflicting rights. However, intellectual property is not a solution to this conflict but the very cause of it. Indeed, abolishing private ownership over ideas would allow these two rights to be realized in harmony.

The need for creators and inventors to benefit from their work does not inherently justify the establishment of a property right. Instead, any justification for property over intellectual products must go beyond merely pointing to the creators' need for benefit. However, normative arguments presented in the literature fail to adequately justify the intellectual property regime. Firstly, Locke's labor theory-based arguments for entitlement are insufficient to justify ownership over ideas. Locke's own theory already falls short here: when it comes to intellectual property, his requirement of leaving "enough and as good" for others cannot be met. The efficiency argument he uses to bypass this requirement for physical objects also does not apply to intellectual property. Additionally, in Locke's framework, property rights exist prior to the state. However, due to the non-scarce and non-rivalrous nature of ideas, intellectual property cannot exist without a state apparatus.

Even beyond Locke, attempts to justify intellectual property through labor lead to significant dead ends. Unlike physical objects, the connection between intellectual products and labor is often weak and incidental. Sometimes, monumental works and inventions emerge with very little effort, while significant labor may yield nothing of value. It is also important to recognize that intellectual products are not pulled out of the void by individual geniuses. On the contrary, every work and invention is the final touch in a long chain of collective effort. Thus, justifying property rights solely for those who make the final contribution becomes exceedingly difficult.

The contemporary personality theory, which (incorrectly) draws on Hegel's ideas, also falls short in justifying intellectual property. The theory, which claims that works of art and inventions carry a part of the creator's personality, may justify certain inalienable (moral) rights over these works. However, it struggles to justify the rights represented by property, which can be transferred to others. The more closely ideas are linked to personality, the more difficult it becomes to justify their commodification and sale.

Additionally, the intellectual property regime cannot be defended on the grounds that it increases overall utility. Firstly, property rights are not the only possible way to incentivize new creations. For centuries, people have created magnificent works and remarkable inventions without any expectation of establishing ownership over ideas. Beyond intrinsic motivations, material benefits arising from the first-mover advantage can still provide significant motivation in the absence of property rights.

Secondly, contrary to initial assumptions, the claim that intellectual property promotes innovation is not empirically well-supported. On the contrary, considerable empirical evidence suggests that competition-driven "creative destruction," which arises in the absence of intellectual property, more effectively spurs intellectual and industrial progress. In fact, intellectual property emerges in conditions where those at the top of an industry are able to mobilize the state against threats posed by others. Ultimately, even if intellectual property can increase overall utility, it does so primarily by safeguarding

the interests of powerful. In reality, the main beneficiaries of this system are not the intellectual and industrial innovators but rather dominant capitalist entities and developed nations.

The failure to justify intellectual property lies in several fundamental characteristics that distinguish intellectual products from physical objects. Intellectual products are non-scarce and can be reproduced infinitely. Furthermore, their consumption is non-rivalrous; any given idea can be used simultaneously by an unlimited number of people. These specific features make it impossible to successfully justify ownership over ideas.

The development of digital technologies has brought this truth to the forefront once again: ultimately, all intellectual products are information packets that can be expressed in ones and zeros. Information, by its nature, is “elusive.” Therefore, it is no surprise that perhaps hundreds of millions of people—many of whom would never consider stealing a physical object—repeatedly engage in intellectual property violations.

In conclusion, establishing private ownership over ideas is neither natural, necessary, nor beneficial. Moreover, when the intellectual property regime is abolished, the two rights that are assumed to be in implicit tension can be realized without contradiction. It becomes possible to ensure both the free use of intellectual products by all and a reasonable level of benefit for authors and inventors from their works and inventions.

However, the current intellectual property regime hinders both the free enjoyment of intellectual products by the broader public and the ability of those who create these products to derive more encouraging benefits from them—all in favor of protecting the interests of those at the top of the hierarchy.

Giriş

Her ailede çocuklar hakkında anlatılan hikayelere rastlanır. Bizim aile buluşmalarında da iki kuzenimin baş rolde olduğu bir anı gülerек hatırlanır. Yıllar önce, kuzenlerim beş ya da altı yaşlarındayken kimin hangi oyuncakta ne kadar hakkı olduğuyla ilgili sürekli didişiyorlarmış. Aile büyükleri bu bitmek bilmez kavgadan bıkip usanarak bütün oyuncakları ortadan kaldırmaya karar vermiş. Ne yapacaklarını şaşırان çocuklara da pencereden dışarıyı izlemelerini önermiş. İki çocuk gerçekten de camın karşısına geçse de bu yıkıcı “paylaşım savaşı” maalesef dinmemiş. Yirmi saniyelik bir sessizliğin ardından biri “Güneş benim!” diye bağırmış, diğeri derhal “Bulutlar benim!” diye rekabete katılmış. Pencereden görünen manzaranın yağmalanırcasına bölüşölmesinin ardından, birbirlerinin sahiplendikleri “mallar” hakkında yeniden kavgaya tutuşmuşlar.

Kuşkusuz bu küçük hatıranın can alıcı noktası çocukların bulutlar, güneş ya da hava gibi şeyleri sahiplenmeye çalışmalarının tuhaflığı. Doğaları gereği bu nesnelerin üzerinde mülkiyet hakkı kurulamayacağına yönelik kadim zamanlara dayanan güçlü kanaatimiz çocukların iddialarını bizler için garip ve sevimli kılıyor. Fakat bugün, tüm insanlığın yakın zamana kadar üzerinde mülkiyet hakkı ihdas edilemeyeceğine emin olduğu başka şeylerin, yani fikirlerin alım-satımına dayalı muazzam endüstriler mevcut. Üstelik kesinlikle yine çok garip olsa da bu durumun sevimli olduğunu söylemek imkansız.

Peki, fikirler üzerinde mülkiyet kurmak, neden güneşi ya da bulutları sahiplenmek gibi gariptir? Başka bir ifadeyle, fikirler neden özel mülk konusu edilememelidir¹? Bu soruya cevap vermenin elbette birçok yolu var. Bu çalışmada takip edilen yol, (ilk bölümde) fikri ürünlerle ilgili çatışmalı olduğu varsayılan farklı iki hakkın ele alınmasıyla başlıyor. Takip eden üç bölüm fikri mülkiyeti temellendirmek için kullanılan felsefi gerekçelerin zaaflarına ayrılmış durumda. İkinci bölümde John Locke’un emek teorisi

¹ Bu çalışmada fikri mülkiyet kavramıyla fikir ve sanat eserleri üzerindeki işleme, çoğaltma, yama, temsil etme, umuma iletme gibi mali haklar ile buluş, tasarımlar vb. üzerindeki patent, faydalı model, ıslahçı hakları vs. gibi farklı biçimler alabilen sinai mülkiyet hakları kastediliyor. Ticari sırlar ile başlıca işlevi mal ve hizmetlerin ayırt edilmesini sağlamak olan marka, alan adı, coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı gibi fikri haklar doğaları gereği bu tartışmanın dışında yer alıyor.

ve bu teoriden mülhem yaklaşımlar, üçüncü bölümde Hegel'in mülkiyet anlayışı ve Hegel'le ilişkilendirilen özel bir teori ve dördüncü bölümde faydacılığın fikri mülkiyet savunusu gündeme getiriliyor. Beşinci bölüm, fikri mülkiyeti temellendirmek için öne sürülen felsefi gerekçelerin hiçbirinin ikna edici olmamasının sebebini göstermek için fikirleri diğer mallardan ayıran temel nitelikleri konu ediniyor.

Son ve altıncı bölümün amacı ise "Peki ne yapabiliriz?" sorusuna cevap için genel bir çerçeveye işaret etmek. Fakat şunu özellikle vurgulamalıyım: Bu makaledeki temel iddia fikri mülkiyet rejimine alternatif bir model geliştirmek değil; fikri mülkiyetin felsefi olarak yeterince güçlü biçimde temellendirilemediğini göstermekten ibarettir. Başka bir deyişle, makalenin sorduğu sorunun tatmin edici biçimde cevaplanması yalnızca fikri mülkiyet rejimini haklılaştırdığı düşünülen başlıca argümanların başarısızlığının gösterilmesine bağlıdır. Bu rejim yerine alternatif bir tasarım temin etmek araştırma sorusunun cevaplanması için mantıksal açıdan zorunlu değildir. Bununla birlikte, fikri mülkiyete yönelik eleştiriler birçok kişide aynı soruyu akla getirir: Peki o zaman bu ürünleri ortaya çıkaran kişiler nasıl gelir elde edecekler? Altıncı bölümde, tartışmanın genel sistematığından kısmen ayrılmak pahasına bu soruya cevap olabilecek bir çerçevenin yalnızca ana hatları ele alınıyor.

I. Çatışmalı Olduğu Varsayılan İki Hak

Fikri mülkiyetle ilgili tartışmaların temeline birçok kez çatışma halinde olduğu varsayılan iki hakkı yerleştirmek mümkündür. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27. maddesinde bu haklar büyük bir vuzuhla formüle edilir. Bu maddeye göre, öncelikle "(h)erkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir". Başka bir ifadeyle, fikirler herkes için erişilebilir olmalıdır. Kimse kültürel hayattan, sanatsal eserleri deneyimlemekten ya da bilimsel ve teknolojik gelişmelerden yararlanmaktan alıkonulamamalıdır.

Aynı maddenin ikinci fıkrası ise "herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı" olduğunu tespit eder². Bu fıkra ile eser ve buluş³ sahiplerinin ortaya koydukları ürünün karşılığında birtakım menfaatler elde etmesi gerektiği kayıt altına alınmış olur. Bu menfaatler, müellif ve mucitlerin bir ödülü "hak ettiği" kabulüyle gerekçelendirilen deontolojik bir haktan kaynaklanabileceği gibi, fikri üretimi teşvik etme ihtiyacıyla ilgili faydacı bir değerlendirmeye de dayanabilir.

Fikri mülkiyet rejiminin meşruiyeti eser veya buluş sahiplerinin üretimlerinden menfaat elde etmelerinin gerektiğine duyulan inançla ilişkilidir. Fikri mülkiyet rejimlerinde yer alan (patentler için yirmi yıl, fikir ve sanat eserleri için eser sahibinin ölümünden sonra yetmiş yıl gibi) sınırlamalar ise herkesin fikri ürünlere ulaşım hakkıyla kendi gerekçesini bulur. Böylece çatışan iki hak arasında bir çeşit fiili "dengeye" ulaşılmış olur.

Fakat bu normatif statüko gerçekte hiç de dengeli değildir. Aksine, çağdaş fikri mülkiyet rejiminde peyderpey genişletilen sınırlamaların da tesiriyle ikinci hak kesinlikle ağır basar. Daha ilginç ise fikri mülkiyet rejimi aracılığıyla, eser ve buluş sahiplerinin menfaat elde etmesini gerektiren ikinci hakkın pratikte ancak zayıf bir şekilde hayata geçirilebilmesidir. Zira, ileride tartışılacağı üzere, fikri mülkiyet koruması genellikle fikri ürünleri geliştirenlerden çok bunlardan ilgili hakları satın alan sermayedarların kazançlı çıkmasını sağlar. Dolayısıyla bu hak, mevcut fikri mülkiyet rejimini meşrulaştırabilmek için ancak kısıtlı bir etkiye sahiptir. En ironik olan ise sonuncusudur: Bu iki hak aslında birbirleriyle çatışmalı bile değildir. Fikirler üzerinde özel mülkiyet kurulmasının reddi halinde

² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde mevcut olan bu iki hak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilerek 1966'da imzaya açılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 15. maddesinde de neredeyse aynı formülasyonla kendisine yer bulmuştur.

³ Çalışma boyunca eser kavramıyla fikir ve sanat eserleri, buluş kavramıyla ise patent, faydalı model, ıslahçı hakkı, tasarım vb. olarak tescil edilebilen sinai yenilikler kastedilmektedir.

zaten her iki hak da ahenkle hayata geçirilebilir. Aslında fikri mülkiyet rejimi mevcut normatif çatışma için bir çözüm değil, sorunun bizatihi kendisidir.

Sonuç olarak eser ve buluş sahiplerinin fikri üretimleri aracılığıyla menfaat temin etmelerinin gerektiği iddiasında tartışılacak pek de bir şey yoktur. Sorun, bu menfaat temininin (ancak) fikri mülkiyet kurumu aracılığıyla gerçekleştirilebileceği iddiasına doğru yapılan “uzun atlama”dadır. Fikirlerin Blackstone’un maksimalist tanımıyla “evrendeki başka herhangi bir bireyin hakkını tamamen dışlayan tek ve despotik bir egemenliğin”⁴ ya da başka bir deyimle özel mülkiyetin konusu olması gerektiği iddiası bahsi geçen ikinci hakkın bizi götürdüğü mecburi istikamet değildir ve bilahare gerekçelendirilmeye muhtaçtır.

Öyleyse soru şudur: Tam olarak hangi sebeple eser ve buluş sahiplerinin ürünleri üzerinde özel mülkiyet hakkı mevcuttur? Literatürde, fikri mülkiyeti savunmak için kullanılan kuramsal yaklaşımlar genellikle üç kategoriye ayrılır⁵. İlk kategoride, John Locke’un meşhur emek teorisine dayanan hak ediş (*desert*) temelli deontolojik iddialar yer alır. İkinci kategoride, Hegel’le ilişkilendirilen ve mülkiyeti kişiliğin dış dünyadaki bir uzanımı olarak görmeye dayanan yaklaşımlar bulunur. Sonuncu kategoride ise, fikri mülkiyeti toplam faydayı arttırmakla meşrulaştıran faydacı argümanlar yer alır.

II. Locke ve Fikri Mülkiyetin Hak Edilmişliği

Fikri ürünler üzerindeki mülkiyet hakkını temellendirmenin yaygın yollarından biri, müellif ve mucitlerin buluş ve eserleri ortaya çıkarmak için sarf ettikleri emeği merkeze almaktır. Bu yaklaşıma göre emek veren kişiler emeklerinin meyvelerine sahip olmayı hak eder ve mülkiyetin temeli de tam olarak bu hak edıştır. Modern felsefe literatüründe emek ile mülkiyet arasındaki ilişkiye dayanan yaklaşımların kökeninde elbette Locke’un meşhur emek teorisi yer alır. Bu başlık altında, öncelikle Locke’un spesifik teorisinin fikri mülkiyeti meşrulaştırabilme kapasitesi ele alınmakta, ardından Locke’tan bağımsız bir “emek teorisinin” fikirler üzerinde özel mülkiyet kurulmasını temellendirme imkânı tartışılmaktadır.

A. Locke’un kuramı ve şartları

Locke, İkinci İnceleme’de yeryüzünün Tanrı tarafından tüm insanlığa ortaklaşa verildiğini belirtir. Fakat insanlar geri kalan nimetlerin aksine kendilerinin ve dolayısıyla emeklerinin tek sahibidir. Dış dünyadaki nesneler üzerindeki özel mülkiyet de insanın ortaklaşa sahip olunan bir nesneye kendi emeğini katmasıyla ortaya çıkar. Teorinin temelleri her iyi teoride olduğu gibi fevkalade basittir: Bir kişi emeğini elbirliğiyle sahip olunan bir nesneyle karıştırdığında, artık o nesneyi geri kalan doğadan ayırarak sahiplenmiş olur⁶.

Fakat Locke’a göre bu yolla mülkiyet edinmenin birtakım şartları vardır. İlk şart kuşkusuz emeğin ilgili nesneye karışmış olmasıdır. Bir toprak parçasına fidanlar dikmek ya da bir ağaç parçasını uygun şekilde kesip şekillendirmek bu nesnelere emeğini karıştırmak anlamına gelir. Kimse, emeğin karıştırılmadığı bir ürün üzerinde mülkiyet iddiasında bulunamaz. İkinci şart, ilgili maldan herkese yetecek kadar çok ve iyi seviyede bırakmaktır. Locke’a göre, başkaları için yeterince iyi durumda ve çok miktarda ürün bırakmayan sahiplenmeler geçersizdir. Üçüncü ve son şart ise bozulabilecek ürünlerle ilgili israf etme

⁴ Bu çarpıcı mülkiyet tanımı için bkz. William Blackstone, *Commentaries on The Laws of England* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 1.

⁵ Literatürdeki önde gelen örnekler için bkz. Justin Hughes, "The Philosophy of Intellectual Property", *Georgetown Law Journal* 77 (1988). Fisher, bu üç kategoriyle birlikte kendi geliştirdiği dördüncü bir kategoriye de telaffuz etmektedir. Bkz. William W. Fisher, "Theories of Intellectual Property", *New Essays in the Legal and Political Theory of Property*, ed. Stephen Munzer (Cambridge: Cambridge University Press, 2001). Aynı üç kategorinin ele alındığı başka bir eser için bkz. Adam Moore – Kenneth Einar Himma, "Intellectual Property", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 06.08.2024). Ayrıca bkz. Kenneth Einar Himma, "The Justification of Intellectual Property: Contemporary Philosophical Disputes", *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 59/7 (2008). Daha dağınık ve geniş çaplı bir liste için bkz. Peter S. Menell, "Intellectual Property: General Theories", *Encyclopedia of Law and Economics* (Cheltenham: Edward Elgar, 2000).

⁶ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (İstanbul: Ebabil Yayınları, 2012), 23-24.

yasasıdır. Locke Tanrı'nın bizlere nimetlerini kullanalım diye bahsettiğini belirtir: Kullanılmama sonucunda çürüyerek heba olacak kadar çok eşya üzerinde mülkiyet kurulması mümkün değildir⁷.

Fakat şaşırtıcı olmayan şekilde Locke kendi koyduğu üç şartı da aşmanın yolunu bulur. Emek şartı ücretli emek aracılığıyla aşılır. Locke'a göre insanlar başkalarından emeklerini satın alabilirler ve hizmetçinin kestiği çimenler de neticede efendindedir⁸. Herkese yeterince çok ve iyi durumda bırakma şartı ise verimlilik ilkesiyle aşılır. Locke, insan emeğiyle işlenen bir toprak parçasının boş bırakılan bir topraktan on kat daha verimli olduğunu belirtir. Dolayısıyla, on dönüm toprağı mülk edinen bir kişi diğer insanları sınırlı toprak stoğundan yoksun kılmak bir yana, insanlığa doksan dönüm toprak hediye etmiş gibidir⁹. Bu verimlilik sayesinde, İngiltere'de yaşayan bir işçi Amerikan yerlilerinin krallarından daha iyi beslenme, barınma ve giyinme olanağına sahiptir¹⁰. Dolayısıyla diğer herkes için yeterli miktarda toprak bırakma şartını sağlamayan mülk edinimleri bile diğer herkes için yeterince iyi yaşam koşulları oluşturma biçimindeki daha temel nitelikli şartı sağlayarak aşılabılır¹¹. İsrar etmeme şartı ise belki aşılması en kolay olanıdır. Paranın icadı ile bu şart anlamsızlaşır. Çünkü altın ve gümüş gibi nesneler uzun ömürlüdür ve çürüme sorunu olmadan sorunsuzca istiflenebilir.

Aslında Locke mülkiyetle ilgili tartışmalarda fikri mülkiyetten hiç bahsetmemiştir¹². Üstelik, ortaya koyduğu mülkiyet teorisindeki ifadeler de fikirler üzerinde özel mülkiyet kurma olasılığını dışlayacak şekilde formülize edilmiştir. Sözelimi, "doğadaki nesnelere emeğini karıştırmak" tabirinin bir eser ya da buluş ortaya koymanın berbat bir tarifi olacağı açıktır¹³. Fikirler bu anlamda doğada yer almazlar. Ayrıca, Locke'a göre insanlar emeklerini karıştırdıkları nesnenin sahibi haline gelir. Sözelimi toprağı işlemek için emek veren bir çiftçi toprağın sahibi olur. Oysa, mucit ya da müellifin kendi fikrini karıştırdığı tüm bir fikir grubunun sahibi haline geldiğinden bahsetmek saçma görünür¹⁴.

Yine de birtakım kozmetik düzenlemelerle Locke'un teorisini fikri mülkiyeti de kapsayacak hale getirebileceğimizi düşünelim. Fakat zaten teori, henüz fiziki nesneler üzerindeki mülkiyeti açıklamak için bile yeterince iyi değildir. Nozick'in meşhur eleştirisi basit olduğu kadar haklıdır: Neden emeğimi karıştırdığım eşya benim olur da eşyaya karıştırdığım emek doğanın olmaz? Göle maya çaldığında Nasrettin Hoca gölün sahibi mi olur, yoksa sadece mayasını mı heba etmiştir¹⁵? Emeğimle ürettiğim şeyden dolayı, neden yalnızca diğerleri tarafından takdir edilmeyi ya da minnet duyulmayı hak etmem de o şey üzerinde mülkiyet hakkı elde ederim? İşin kötüsü, Becker'ın belirttiği gibi bu sorunun "neden olmasın?" demekten daha iyi bir cevabı mevcut değildir¹⁶.

Bir anlığına, Locke'un teorisinin somut nesneler üzerindeki mülkiyeti tanımlamak için aslında iyi işlediğini kabul etsek bile fikri mülkiyetin meşrulaştırılmasıyla ilgili başka sorunlar vardır. Fikri mülkiyet Locke'un spesifik şartlarını sağlamak konusunda kategorik olarak çok daha zayıf bir portre çizer. Öncelikle, somut nesneler üzerindeki mülkiyetin aksine, fikri mülkiyetin Lockecu emek şartını sağladığı şüphelidir. Zira fikirler emekle çok rastlantısal ve özel bir bağa sahiptir. Fakat bu konu sonraki başlıkta ele alınacağından, burada ikinci şarta odaklanılacaktır: Fikri mülkiyet, Locke'un mülkiyet hakkı edinimi için koyduğu "herkese yeterince iyi durumda ve çok miktarda bırakma" şartını da sağlamaz.

⁷ Locke son iki şartı açıkça ifade eder. İlk koşul zımnen mevcuttur. Bu üç şartın beraberce tartışılması için bkz. C. B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism* (Oxford: Oxford University Press, 1962), 202 vd.

⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 25.

⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 30.

¹⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 32.

¹¹ Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism*, 212.

¹² Ronald V. Bettig, "Critical Perspectives on the History and Philosophy of Copyright", *Critical Studies in Mass Communication* 9/2 (1992), 141.

¹³ Himma, "The Justification of Intellectual Property: Contemporary Philosophical Disputes", 1154.

¹⁴ Fisher, "Theories of Intellectual Property", 187.

¹⁵ Nozick'in orijinal örneği denize bir kavanoz domates suyu dökmektir. Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 231-232.

¹⁶ Lawrence C. Becker, "The Labor Theory of Property Acquisition", *The Journal of Philosophy* 73/18 (1976), 659.

Bu ikinci şartla ilgili sorular şunlardır: Fikirler üzerinde “herkese yeterince çok ve iyi durumda sahiplenilmemiş fikir bırakarak” ya da Nozick’in müdahalesiyle literatürde sıklıkla görünüm kazandığı haliyle “diğer kişileri eskisinden daha kötü duruma düşürmeden¹⁷” mülkiyet kurmak mümkün müdür? Eğer değilse bile, Locke’un bu şartı aşmak için kullandığı argüman seferber edilerek bu mülkiyet aracılığıyla oluşacak verimliliğin herkesi eskisinden daha iyi duruma getirebileceği söylenebilir mi?

Öncelikle ilk soruyla ilgilenelim. Fikri mülkiyet kategorisi açısından düşünüldüğünde cevap olumsuzdur. Zira somut ürünler üzerindeki mülkiyetin aksine, fikri mülkiyet bir fikri (tüm kopyalarıyla) sahiplenmek sonucunu doğurur. Fakat sonuçta buluşlar birtakım dâhilerin hiçlikten çekip çıkardıkları fikirlere dayanmaz. Daha sonra daha uzun biçimde tartışılacağı üzere, toplumsal koşullar oluştuğunda ilgili buluş genellikle er ya da geç ortaya çıkar. Bir buluşu patentlemek ise diğer kişilerin onu bulup kullanma imkanını ortadan kaldırır ki bu diğer kişileri eskisinden açıkça daha kötü hale getirir¹⁸. Eserler ise bir defa yaygınlık kazanarak kültürel hayatı oluşturan unsurlara dahil olduğunda bir boşluğu doldurmaya başlar. Artık onlara ulaşamamak ilgili kişiyi kültürel hayatın bir kısmından mahrum bırakarak eskisinden daha kötü duruma getirir¹⁹. Liberal anlayışa uygun olarak Locke’un tasavvurunda toplum birbirine çok az temas eden bağımsız bireylerden oluşur. Eğer toplum, Locke’un aksine ve gerçekte olduğu gibi, birbirine çok karmaşık bağlarla bağlı ve sürekli olarak birbirini etkileyen bir insan grubu olarak anlaşılırsa fikri ürünler üzerinde özel mülkiyet kurulmasının başka insanlara birtakım zararlar verdiğini görmek çok zor değildir²⁰.

İkinci soruyu cevaplamayı denediğimizde de durum benzerdir. Fikri mülkiyet yalnızca Locke’un bu (ikinci) şartını ihlal etmez, ayrıca bu şartın aşılması için gereken koşulu da karşılayamaz. Locke’a göre herkese yeterince iyi durumda ve çok miktarda bırakma şartını aşmayı sağlayan şey mülkiyetin getirdiği verimliliklerdir. Bu fikrin arkasında, sıklıkla Aristoteles’e referansla ifade edilen²¹ ve literatürde “ortak malların trajedisi” ismiyle bilinen mekanizma yer alır. Argümana göre, eğer bir şey aynı anda herkesinse, kimse o şey için çok fazla emek verme motivasyonuna sahip olmaz. Sonuçta, sahiplenilmeyen bir toprak parçasına kimse emek vermezken, mülkiyet toprağı emek verilebilir ve emek ise ilk halinden kat kat verimli kılar.

Mamafih, bu durum fikri ürünler için geçerli değildir. Fikri ürünler üzerinde mülkiyet kurulması o fikirler için (alternatif senaryoya nispeten) daha çok emek verilmesini beraberinde getirmeyebilir. Çünkü toprağın aksine fikirler aynı anda sınırsız sayıda kişi tarafından kullanılabilir²². Bu durum, fikri ürünler söz konusu olduğunda, Lemley’in deyiimiyle, ortak malların trajedisinin bir komediye dönüşmesine yol açar²³. Zira birilerinin aynı toprak parçasından yararlanması diğerlerinin yararlanmasını sınırlandırırken; birilerinin aynı fikirlerden yararlanması, çoğu kez diğerlerinin yararlanma seviyesini

¹⁷ Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, 233 vd; Lawrence C. Becker, *Property Rights: Philosophical Foundations* (Oxford: Routledge, 2014), 42-43.

¹⁸ Błaszczyk’in örneği dikkat çekicidir: Bir elmayı sahiplenmek elmalı turta yemek isteyen diğer insanları eskisinden daha kötü duruma getirmeyebilir. Fakat bir elmalı turta tarifini mülkiyetinize geçirmeniz başka kimsenin aynı tarifi kullanamayacağı anlamına gelir. Cezary Błaszczyk, "Lockean Intellectual Property Refuted", *Scienza & Politica* 32/63 (2020), 178. Hettinger de patentlerin Locke’un mülkiyet için koyduğu şartı ihlal ettiğini kabul eder. Hettinger’e göre, Nozick’in de önerdiği gibi patentler için geçici süreler belirlemek bu sorunla başa çıkmak için kullanılabilir makul bir yöntemdir. Fakat Hettinger, çağımızdaki inovasyon hızı dikkate alındığında bu sürenin şimdikinden çok daha kısa olması gerektiğini öne sürer. Edwin C. Hettinger, "Justifying Intellectual Property", *Philosophy & Public Affairs* 18/1 (1989), 44.

¹⁹ Gordon pek çok alternatif senaryodan hareketle fikirler üzerinde mülkiyet hakkı ihdas etmenin nasıl diğer kişileri eskisinden daha kötü duruma düşürebileceğini gösterir. Wendy J. Gordon, "A Property Right in Self-Expression: Equality and Individualism in the Natural Law of Intellectual Property", *The Yale Law Journal* 102/7 (1993), 1567-1570. Ayrıca bkz. Fisher, "Theories of Intellectual Property", 188.

²⁰ Lloyd L. Weinreb, "Copyright for Functional Expression", *Harvard Law Review* 111/5 (1998), 1224.

²¹ Aristoteles *Politika*’sında şöyle der: "Ortaklaşa mülkiyetin bir sakıncası daha vardır: Sahiplerin sayısı çoğaldıkça mülkiyete saygı azalır. İnsanlar, kendilerinin olan şeylere ortaklaşa sahip olunan şeylerden daha çok özen gösterirler; kamu mülkiyetini ancak kişisel olarak etkilendikleri (ondan bir şeyler bekledikleri) ölçüde kollarlar." Bkz. Aristoteles, *Politika* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 42.

²² Aynı anda sınırsız sayıda kişi tarafından kullanılabilen ya da başka bir deyimle tüketiminde rekabet olmayan (*non-rivalrous*) ürünlerin istisnai niteliklerine beşinci bölümde tekrar temas edilecektir.

²³ Mark A. Lemley, "Property, Intellectual Property and Free Riding", *Texas Law Review* 83 (2005), 1051.

arttırır. Sözgelimi bir romanın sinema filmine uyarlanarak tanınırlığının artması, aynı romanın bir tiyatro eseri haline getirilmesini de cesaretlendirir. Bir endüstriyel buluşun üretim süreçlerinde serbestçe kullanılması, söz konusu buluşun dört bir koldan geliştirilmesine hizmet eder. Sonuçta bir ya da birkaç kişinin tekeli altında tutulmadığında (toprağın veya diğer fiziksel metaların aksine) hem buluşlar hem de fikir ve sanat eserleri daha çok emeğe mazhar olur ve herkes için daha büyük fayda sağlar²⁴. Bundan dolayı, Lockeçu verimlilik gerekçesi fikirler üzerinde özel mülkiyeti engelleyen sınırları ortadan kaldırmaz²⁵.

Fikri mülkiyet, Locke'un israf etmeme şeklindeki üçüncü şartıyla mantıksal açıdan çelişik değildir. Yine de günümüzde Locke'un bu koşulunun hayata geçirilmediğini vurgulamak gerekir. Yeniden yayına sokulmaya geçecek kadar kazanç sağlamayacağı düşünülen pek çok film, dizi, oyun, şarkı, program ve kitap yayıncı firmaların arşivlerinde (mecazen de olsa) çürümektedir. Oysa üzerlerindeki özel mülkiyet hakkının iptal edilmesi yoluyla bu eserlerin özgürleştirilerek kendilerine ulaşmak isteyen kişilerle buluşturulması mümkündür. Benzer biçimde, pek çok buluş da patentlenmiş halde şirketlerin elinde tutulmakta, kullanılmadan "çürütülmektedir". Bu durum, en azından geniş bir yorumuyla Locke'un israf etmeme şartının pratikte uygulanmadığını gösterir²⁶.

Son olarak, fikri mülkiyet aslında Locke'un mülkiyet teorisiyle kategorik olarak tutarsız bir görünüm arz eder. Zira Locke'un teorisi doğal haklara dayanır. Locke'a göre mülkiyet hakkı siyasal toplumu önceler. Haklar devlet henüz kurulmamışken mevcuttur ve devlet de haddizatında doğa durumunda sahip olunan bu hakları korumak için inşa edilmiştir. Fakat fiziksel nesnelerin aksine, fikri ürünler için doğa durumunda mülkiyetten bahsetmek zaten fiilen olanaksızdır. Zira kıt olmayan, herkesin aynı anda kullanabildiği ve dışlanabilirlik imkânı zayıf olan fikri ürünler üzerinde mülkiyet hakkından bahsedilebilmesi için toplumun geri kalan herkesi bu ürünleri kullanmaktan menedecek zorlayıcı bir sistemi işletebilmesi gerekir. Dolayısıyla fikri mülkiyet ancak devletten sonra var olabilir. Oysa Locke'a göre devlet zaten doğa durumunda mevcut olan (yaşam, özgürlük ve) mülkiyeti korumak için kurulmuştur. Neticede, Locke'un mülkiyet teorisi bu tip "doğal olmayan" bir mülkiyet biçimiyle zaten uyumsuzdur²⁷.

B. Emeğe dayalı hak ediş ve fikri mülkiyet

Şimdilik Locke'un teorisinin ayırıcı niteliklerini ve spesifik şartlarını bir kenara bırakalım. Neticede, emek teorisinin temellerinde yatan fikir insanların kendi emekleri ile ürettikleri ürünlerin mülkiyetine sahip olmayı hak ettiğidir²⁸. Gerçekten de çoğu kişi emeğin bir şeylere hak kazandıracağı konusunda hemfikirdir. Yine insanların çoğu, eser ve buluşları ortaya çıkarmanın çok büyük emekler gerektirebileceğini kabul edecektir. Öyleyse, Locke'un teorisindeki ayrıntılarda hatalar yer alsa bile, müellif ve mucitlerin emeklerinden dolayı ürettikleri fikri ürünlerin mülkiyetine sahip olmayı hak ettiği iddiası nasıl reddedilebilir?

Aslında bu iddianın öncüllerinde ciddi sorunlar mevcuttur. Öncelikle eser ve buluşların emekle bağlantısı birçok senaryoda olağanüstü derecede rastlantısalıdır. Sözgelimi Marx'a göre bir metanın (kullanım) değeri toplumdaki ortalama beceriye sahip insanların o metayı üretmek için ortaya

²⁴ Olası bir yanlış anlaşılmayı önlemek için burada iki argümanı ayırmak gerekir. Locke'tan türetilen "herkese yeterince çok ve iyi durumda bırakma" sınırını aşmanın gerekçesi olarak halihazırda ortaya çıkmış olan bir fikri ürün üzerinde mülkiyet hakkı kurmanın verimliliği arttırdığı argümanı ile mülkiyet hakkının yeni fikri ürünlerin geliştirilmesini "teşvik edeceği" yönündeki argüman birbirlerinden tamamen farklıdır. Burada ilk argüman tartışılmaktadır. Locke'un sisteminin dışında kalan ikinci argüman faydacılıkla ilgili dördüncü bölümde ele alınmaktadır.

²⁵ Stewart E. Sterk, "Rhetoric and Reality in Copyright Law", *Michigan Law Review* 94/5 (1996), 1236.

²⁶ Hettinger, daha geniş bir yorumla fikri mülkiyetin israf etmeme yasağıyla da çeliştiğini söyler. Hettinger'e göre aynı anda sonsuz sayıda kişi tarafından kullanılmalarına olanak tanıyan doğalarından dolayı fikri ürünleri sınırlı sayıda kişinin kullanımına tahsis etmenin kendisi açık bir israf niteliğindedir. Hettinger, "Justifying Intellectual Property", 44-45. Aynı argüman için ayrıca bkz. Błaszczyk, "Lockean Intellectual Property Refuted", 177-178.

²⁷ Błaszczyk, "Lockean Intellectual Property Refuted", 166-168.

²⁸ Becker, *Property Rights: Philosophical Foundations*, 32.

koymaları gereken emek-zaman miktarıyla belirlenir²⁹. Lolipop, bardak ya da bilgisayarlar için bu doğru olabilir. Fakat romanlar, şiirler veya sınai buluşlar için bu tip bir kriter birçok defa tamamen anlamsızdır.

Fikri ürünler çok küçük bir emek-zamanın harcanmasıyla bir anda ortaya çıkabilir. Sözgelimi Mehmet Akif'in Çanakkale Şehitleri'ne isimli hala okunup referans verilegelen abidevi şiirini zafer haberini aldıktan sonra secdeye kapanıp uzun süre ağlamasının ardından bir oturuşta yazdığı anlatılır. Nitekim insanlık tarihi rutin çalışmalar sırasında neredeyse hiç özel bir emek vermeden akla gelen harika fikirlere dayanan buluş ve yeniliklerle doludur³⁰. Elbette bunun tersi de doğru olabilir: Çok uzun çalışma ya da araştırmalara rağmen hiçbir eser ya da buluşun ortaya çıkmadığı da vakidir. Fiziki ürünlerin aksine, fikri ürünler ile emek arasındaki bağın rastlantısallığı, emeğin ürünün mülkiyetiyle ödüllendirilmesi gerektiği iddiasını zayıflatır.

Bir diğer mesele fikri ürünlerin ilk bakışta görünenin aksine *ex nihilo* ortaya çıkmamasıdır. Bilgi ve düşüncelerin toplumsal bir karakteri mevcuttur. Boldrin ve Levine'in deyişiyle "...bizi kuşatan faydalı şeylerin çoğu Prometheusçu bir hayal gücünün büyük bir atılımının ürünü değil, binlerce normal insanın yaptığı bir dizi mütevazı ve çoğunlukla önemsenmeyen basit ilerlemenin sonucudur³¹". Fikri ürünlerin ortaya çıkmasında son üreticinin emeği en iyi ihtimalle küçük bir paya sahiptir. Tüm buluş ve eserler kaçınılmaz bir biçimde daha önceki fikir ve düşüncelerle bağlıdır. En büyük dâhilerin bile kendi eserlerindeki payı, kendilerinden önceki eser sahiplerinin paylarından çok daha düşüktür³². Dolayısıyla, emeğin fikri mülkiyete hak kazandırdığı varsayılsa bile, bu hakkı kazanan kişinin yalnızca son üretici olmasının hiçbir gerekçesi yoktur³³. Fikri mülkiyet emekle temellendirilecekse, fikri ürünler üzerindeki mülkiyetin bir çeşit müşterek mülkiyet olması daha tutarlı olurdu.

Fikri ürünlerin bahsi geçen toplumsal karakteri, birbirini takip eden akımlar halinde gelişim gösteren ve ancak önceki fikirlerle ilişkileri bağlamında tahlil edilen fikir ve sanat eserleri için hiçbir itiraza yer bırakmayacak biçimde ortadadır. Konu buluş ve yenilikler olduğunda ise bu toplumsal karakter ilk bakışta biraz tartışmalı gelebilir. Sonuçta buluşların büyük dâhiler tarafından özel "*evreka!*" anlarında ortaya çıkarıldığına yönelik yaygın bir popüler anlatı mevcuttur. Oysa, meseleyi biraz daha derinlemesine inceleyen herkes, gerekli toplumsal koşulların oluşması halinde bir buluşun o ya da bu şekilde ortaya çıkacağını görecektir. Koşulları olgunlaşmamış buluşların ortaya çıkması da bir karşılık bulmadığı pek çok örnek mevcuttur.

Yeni buluşların pek çok defa birbiriyle iletişim halinde olmayan farklı kişiler tarafından eşzamanlı olarak ortaya çıkarılması tam da bu durumu gösterir. Mesela telefonun mucidi olarak bilinen Alexander Graham Bell'in telefon için patent başvurusu yaptığı gün, Elisha Gray isimli başka birisi de telefonla ilgili bir çeşit öncelik bildirimini başvurusunda bulunmuştur³⁴. İcat ve yeniliklerin tarihi buna benzer "tesadüflerle" doludur³⁵. Bunun yanında Watt tarafından patentlenen buhar makinesi gibi pek çok modern buluşun daha ilkel öncüllerinin uzun süredir bilinmekte olduğu da aşıkardır³⁶. Tüm bunlardan

²⁹ Karl Marx, *Kapital*, çev. Mehmet Selik – Nail Satılğan (İstanbul: Yordam Kitap, 2011), 52-53.

³⁰ Goold ve Simon da fikri ürünlerin elde edilmesinde şansın rolünün mülkiyet hakkına etkisini tartıştıkları makalelerinde, her türlü fikri üretimin az ya da çok şans içerdiğini ve belirli bir seviyedeki şansın mülkiyetin kazanımına bir engel olarak kabul edilmemesi gerektiğini öne sürer. Patrick R Goold - David A Simon, "Lucky IP", *Oxford Journal of Legal Studies* 42/3 (2022), 868. Öte yandan Goold ve Simon'a göre çağdaş fikri mülkiyet rejimlerinde tamamen şansa dayanan fikri üretimler üzerinde genellikle mülkiyet hakkı kurulmasına izin verilmez.

³¹ Michele Boldrin - David K. Levine, *Entelektüel Tekele Karşı* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010), 156.

³² Weinreb, "Copyright for Functional Expression", 1225.

³³ Hettinger, "Justifying Intellectual Property", 38.

³⁴ Christopher Beauchamp, *Invented by Law* (Cambridge: Harvard University Press, 2015), 62.

³⁵ Eş zamanlı buluşlarla ilgili bkz. Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 241-247.

³⁶ İstanbullu alim Takiyüddin Muhammed ibn Ma'rûf er-Râsîd, James Watt'tan yaklaşık iki yüz sene önce kaleme aldığı 1546 tarihli kitabında döner çevirmeye yarayan bir buhar makinesinin taslağını resmetmektedir. Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007), 37-38. Matbaanın Avrupa'da "icadından" çok önce daha ilkel formlarıyla Çin'de kullanıldığı da bilinmektedir.

çıkan sonuç, buluşların büyük oranda toplumsal hayatın bir ürünü olduğudur: Mucitler, yeni buluşları hiçliğin ortasından çekip çıkarmaz. Buluşlar kendilerini mümkün ve kullanılmalarını elverişli kılacak toplumsal ve ekonomik koşullar geliştiğinde uygun kişilerden biri ya da birden çoğu aracılığıyla ortaya çıkar. Bu durum kuşkusuz buluşların onu son ortaya çıkaran kişinin mülkiyetinde olması gerektiği iddiasını radikal biçimde zayıflatır³⁷.

Görüleceği üzere, fikri ürünler ile emek arasındaki ilişki, en azından fiziki ürünlere nispetle çok daha rastlantısal ve eser veya buluş sahibi bu emeğin ancak küçük bir kısmını verdiğini öne sürebilir. Fakat, böyle olmasaydı bile insanların her koşulda emeklerinin meyveleri üzerinde mülkiyet hakkı sahibi olacağı iddiası zaten anlamsızdır. Bu iddianın basit fakat çarpıcı karşı örneklerinden biri çocuklardır. Eğer her türlü emek meyveleri üzerinde mülkiyete hak kazandırsaydı ebeveynlerin çocuklarının mülkiyetine sahip olması gerekirdi³⁸. Birçok emeğin ödülü oluşan ürünler üzerinde mülkiyet kurmak değil; yalnızca takdir edilmek, sevilmek veya itibar görmektir. Sonuç olarak, emek belki eser ve buluş sahiplerinin birtakım menfaatler temin etmesini gerekçelendirebilir fakat emeğin fikirler ve ifadeleri gibi soyut varlıklar üzerinde mülkiyet hakkına yol açtığı iddiası zayıf bir görünüme sahiptir.

III. Hegel ve Kişilik Teorisi

Literatürde fikri mülkiyet rejimini meşrulaştırmanın yaygın alternatif yollarından bir diğeri genellikle Hegel'le ilişkilendirilen kişilik teorisinden yararlanmaktır. Hegel'in mülkiyetle ilgili düşünceleri kendi özgün felsefi sisteminin bir parçasıdır ve Hegelci metafizik altyapıyla güçlü bir ilişki halindedir. Aslında Hegel'in temel gündemi, etrafında halihazırda gördüğü mülkiyet kurumunu açıklamaktır³⁹. Dolayısıyla, mülkiyetle ilgili tespitleri normatif olmaktan çok tanımlayıcıdır. Gerekçelendirmek yerine tasvir etmeye dayanır⁴⁰.

Hegel'e göre, "(ş)ahıs ide olarak var olabilmek için özgürlüğünü bir dış alana taşıyıp yaymak zorundadır⁴¹." Kişilik, dış dünyayı kendisine ait bir varlık haline getirerek öznellik sınırını aşar ve nesnelleşerek kendi kendisine geçerlilik kazandırır⁴². Hegel'e göre bilinç ve bilgi dış dünyanın kendisini zihne dayatması, mülkiyet ise kişiliğin kendisini dış dünyaya dayatmasıdır⁴³. Kişiler ancak dış dünyadaki nesneler üzerinde mülkiyet kurarak gerçek benlikler haline gelebilir⁴⁴. Mülkiyet altında tutulan nesneler, diğer kişilerin o mülkiyeti tanınmasıyla öznel arası iletişimin vasıtaları haline gelir. Neticede, Hegel'in sisteminde mülkiyet kurumu, kişiliğin dış dünyada nesnelleşmesiyle ve dolayısıyla tanınma ve özgürlükle ilişkilendirilerek açıklanır.

Bu anlatıya göre mülkiyeti sağlayan şey emek değil iradedir⁴⁵. Kişi iradesini herhangi bir şeyin üzerine yerleştirmekle o şeyin mülkiyetini elde eder⁴⁶. İradenin üzerine yerleştirilebileceği nesnelerde aranan şart, bunların insanın kendisine dışsal olmasıdır. Nitekim, Hegel'e göre fikirler bir defa ifade edilerek somutlaştırıldığında artık insandan dışsallaşarak "şey" kategorisine girerler. Fikirlerin bu somut ifadeleri üzerinde de mülkiyet hakkı ihdas edilebilir⁴⁷. Fakat Hegel'in söylediği bundan ibarettir. Hegel bizlere toplumun bir fikri mülkiyet rejimi kurup benimsemesi gerektiğini belirtmez. Yalnızca isterse

³⁷ Aynı minvalde bir argüman için bkz. Fritz Machlup - Edith Penrose, "The Patent Controversy in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History* 10/1 (1950), 18.

³⁸ Becker, *Property Rights: Philosophical Foundations*, 37.

³⁹ Jeremy Waldron, *The Right to Private Property* (Oxford: Clarendon Press, 1988), 345.

⁴⁰ Peter Drahos, *A Philosophy of Intellectual Property* (Acton: ANU eText, 2016), 93-94.

⁴¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991 (1821)), 62 (41).

⁴² Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 60-61 (39).

⁴³ Hughes, "The Philosophy of Intellectual Property", 333.

⁴⁴ Margaret Jane Radin, "Property and Personhood", *Stanford Law Review* 34/5 (1982), 972-973. Ayrıca bkz. M. Blake Wilson, "Personhood and Property in Hegel's Conception of Freedom", *Pólemos* 1 (2019), 71-74.

⁴⁵ Tom G. Palmer, "Are Patents and Copyrights Morally Justified? The Philosophy of Property Rights and Ideal Objects", *Information Ethics*, ed. Adam D. Moore (Washington: University of Washington Press, 2005), 139.

⁴⁶ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 64 (44).

⁴⁷ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 64 (43).

bunu yapabileceğini aktarır⁴⁸. Bir fikri mülkiyet rejimi kurup kurmamak Hegel'in üzerinde çalıştığı mantıksal analizle ilgisizdir ve pragmatik bir çerçevede verilecek kararın konusudur⁴⁹.

Fikri mülkiyetle ilgili Anglo-Amerikan literatüründeki kişilik teorisini ise Hegel'in mülkiyetle ilgili açıklamalarından dikkatle ayırmak gerekir. Aslında, çağdaş literatürdeki teori kendisini sürekli olarak Hegel'le ilişkilendirir. Fakat bu teorinin en iyi ihtimalle Hegel'den yalnızca ilham aldığını, en kötü ihtimalle ise Hegel'i yanlış anlamaya dayandığını ama her koşulda Hegel'in yaklaşımıyla çelişki içerisinde olduğunu söylemek gerekir⁵⁰. Hegel'in teorisi ile literatürde yer alan çağdaş kişilik teorisinin ortaklaştığı temel önerme şudur: Fikri ürünler kişiliğin bir uzanımıdır ve insanların kişilikleri üzerindeki sahiplik iddiaları bu ürünleri de kuşatır⁵¹. Fakat bundan sonraki aşamalarda oluşan fark muazzamdır.

Hegel fikri ürünleri, üzerinde mülkiyet kurulabilecek diğer nesnelerden ayrı tutmaz. Kişilik ile, üzerinde mülkiyet kurduğu nesneler arasında ise yalnızca genel ve biçimsel bir "irade etme" bağı olduğunu varsayar. Hegel'e göre üzerinde mülkiyet kurulan nesnelerin kişiliğin dış dünyadaki uzanımı niteliğinde olması, bu nesnelerin sahiplerinin kişiliğiyle ilgili bir içerik taşımasıyla tamamen alakasızdır. Sözgelimi bir masa üzerinde kurulan mülkiyet bunun örneğidir. Hegel'e göre mülkiyetin kurulabilmesi için masanın benim kişiliğimle hiçbir içeriksel bağa sahip olmasına gerek yoktur. İnsanlar, kendi kişiliklerine ilişkin bir içerik taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın irade etme ve tanınma yoluyla nesnelerin mülkiyetini elde eder.

Fakat bunun tam aksine, fikri mülkiyete ilişkin çağdaş Anglo-Amerikan literatürde kişilik teorisi aracılığıyla fikri mülkiyet temellendirilirken birçok kez kişilikle fikri ürün arasında bir tür "kaynaşmanın" gerekçe kılındığı görülür⁵². Hatta tam da bu yolla fikri ürünlerin daha fazla korunması gerektiği iddia edilir⁵³. Çünkü bu yaklaşıma göre insanların kişilikleri diğer her şeyden çok ürettikleri fikri ürünlere, özellikle de fikir ve sanat eserlerine sirayet eder. Fikri ürünler üzerinde mülkiyet (kişinin iradesini üzerlerine koyarak bu ürünleri sahiplenmesi aracılığıyla değil), ilgili ürünün onu üretenin kişiliğinden izler taşıması sebebiyle oluşur. Anlaşılacağı üzere, Hegel'de salt biçimsel bir "irade koyma" bağı mülkiyetin kurulması için tek şart olarak telakki edilirken, çağdaş literatürdeki kişilik teorisi "ilgili fikri ürünlerin kişiliğin bir parçasını kendi içeriğinde yansıtmalarını" mülkiyetin kurulmasının temel gerekçesi olarak benimsemekle temayüz eder.

Kuşkusuz bu yaklaşım birçok sorun barındırır. Sözgelimi Palmer, kişilik teorisi savunucularının fikir ve sanat eserlerinin ontolojisini radikal biçimde yanlış anladığını öne sürer. Palmer'a göre, eserle onu üreten kişi arasındaki bağlantı eserin tamamlanmasıyla sona erer. Artık söz konusu eser üreticisinden bağımsızlaşarak bir çeşit nesnellik kazanmıştır. Artık eser sahibinin kişiliğinin bir uzantısı, bir parçası ya da bir yansıması değildir; onu deneyimleyenlerindir. Fikir ve sanat eserlerinin ortaya çıkması elbette eser sahibine bağlıdır. Fakat hayatîyetlerini sürdürmeleri eser sahibine değil; izleyici, dinleyici ve okuyucularıyla ilişkilidir. Dolayısıyla Palmer'a göre eser sahibiyse eser arasındaki aslında mevcut olmayan bir bağa dayanarak mülkiyet iddiasını gerekçelendirmek mümkün değildir⁵⁴.

Üstelik Palmer yanılıyorsa bile, bu yaklaşım başka pek çok açıdan da zayıf bir portre çizer. Öncelikle kişiliğimiz üzerinde hukuk dünyasında alışık olduğumuz türden bir mülkiyet hakkına sahip olup olmadığımız bizatihi tartışmalıdır. Ayrıca, kişiliğimiz üzerindeki herhangi bir hakkın geliştirdiğimiz fikri ürünler için de geçerli olması için ilave gerekçelere ihtiyaç vardır. Neticede Himma'nın dediği gibi, bir

⁴⁸ Jeanne L. Schroeder, "Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property", *University of Miami Law Review* 60/4 (2006), 500-501.

⁴⁹ Schroeder, "Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property", 484.

⁵⁰ Schroeder, "Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property", 458.

⁵¹ Himma, "The Justification of Intellectual Property: Contemporary Philosophical Disputes", 1155.

⁵² Moore - Himma, "Intellectual Property". Bu durum özellikle Hughes ve Radin'de belirgindir.

⁵³ Kanu Priya, "Intellectual Property and Hegelian Justification", *NUJS Law Review* 1/2 (2008), 362.

⁵⁴ Palmer, "Are Patents and Copyrights Morally Justified? The Philosophy of Property Rights and Ideal Objects", 143-147.

roman, yazarının umut ve kaygılarını ifade ediyorsa da umut ve kaygılarının kendisi değildir⁵⁵. Öte yandan teknik bir haritanın, bir bulut depolama sistemi yazılımının veya bir gen diziliminin kendisini üretenlerin kişiliğiyle derin bir bağa sahip olduğunu iddia etmek zaten mümkün değildir. Dolayısıyla bu haliyle kişilik teorisi en iyi ihtimalle yalnızca dar bir fikir ve sanat eseri grubu için geçerlidir⁵⁶.

Aslında bahsi geçen kişilik teorisi fikir ve sanat eserleri üzerinde fikri mülkiyeti değil ama bir çeşit kontrol hakkını temellendirmek için gerçekten elverişlidir. Nitekim literatürde bu teori Kıta Avrupası hukuk sisteminde yer alan bazı devredilemez ve vazgeçilemez manevi haklarla ilişkilendirilir⁵⁷. Türk hukukunda, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 14, 15 ve 16. maddelerinde eser sahiplerinin devredemeyeceği bu haklar arasında umuma arz (yayınlama), adın belirtilmesi ve eserde değişiklik yapılmasını menetmek yer alır. Bu hakların anavatanı sayılan Fransa'da ayrıca eseri geri çekme hakkı da mevcuttur⁵⁸. Eserin mali hakları kimde olursa olsun, ya da başka bir ifadeyle eser kimin "mülkiyeti altında" olursa olsun, sayılan manevi haklar eser sahibinin uhdesinde bulunur ve devredilemez.

Çağdaş literatürdeki kişilik teorisi, bu manevi hakları başarılı bir şekilde gerekçelendirir. Fakat bunu ne kadar iyi başarır, fikri mülkiyeti temellendirmekte o kadar hezimete uğrar. Çünkü tüm unsurlarıyla sınırsız bir mülkiyet hakkı aslında bu manevi haklarla örtülü bir çatışma halindedir⁵⁹. Teorinin temel argümanı eser ile sahibi arasında yakın ve özel nitelikli bir ilişkinin bulunduğudır. Oysa mülkiyet hakkı sayesinde, eser sahipleri eserler üzerindeki haklarını kalıcı olarak üçüncü yabancı kişilere bağışlayabilir ya da satabilir. Fikir ve sanat eserlerinin mülkiyetinin alakasız üçüncü kişilere devredilmesi ise eser ile sahibi arasındaki kişilikten kaynaklanan yakın bağın zedelenmesi ya da koparılması anlamına gelir. Dolayısıyla, literatürde yorumlandığı haliyle kişilik teorisi, eser sahibinin devredilemez manevi haklarını meşrulaştırabildiği ölçüde, bu haklarla da zımnen çelişki halinde olan ve devredilebilir hakları barındıran tam tekml bir mülkiyet hakkını gerekçelendirmede başarısız olur.

IV. Faydacılık ve Teşvik

Literatürde fikri mülkiyetin gerekçelendirilmesi için en çok müracaat edilen argümanlardan bir diğeri fikirler üzerinde mülkiyet kurulmasının toplam faydayı arttırdığı iddiasıdır. Üstelik faydacı argümanlar yalnızca teorik tartışmalarda kalmamış, hukuki metinlere de sirayet etmiştir. Sözgelimi ABD Anayasası'nın 8. bölümünün 8. fıkrasında, yazarlara ve mucitlere yazı ve buluşları üzerinde münhasıran haklar tanınmasının amacının "*bilim ve yararlı sanatların gelişmesini teşvik etmek*" olduğu belirtilir. Benzeri şekilde, 13.12.1951 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun gerekçe metninde de ilgili kanunun yapılmasının amacının "*vatandaşların ibda kabiliyeti*"nin "*kolay para kazanmak hırsı ile hareket edenlerin istismar yollarına karşı korunması*" yoluyla yeni fikri ürünlerin ortaya çıkmasına imkan tanımak olduğu ifade edilir⁶⁰.

Faydacılığın bu metinlerde de kendisine zımnen yer bulan temel iddiası basittir: Fikri mülkiyet yeni buluş ve eserlerin ortaya çıkmasını teşvik eder. Çünkü, fikri mülkiyetin olmadığı koşullarda isteyen herkes kendi mahsulü olmayan fikri ürünleri özgürce kullanıp satabilir. Böyle bir senaryoda müellif veya

⁵⁵ Himma, "The Justification of Intellectual Property: Contemporary Philosophical Disputes", 1155.

⁵⁶ Hughes, "The Philosophy of Intellectual Property", 341.

⁵⁷ Palmer, "Are Patents and Copyrights Morally Justified? The Philosophy of Property Rights and Ideal Objects", 142.

⁵⁸ Palmer, "Are Patents and Copyrights Morally Justified? The Philosophy of Property Rights and Ideal Objects", 142.

⁵⁹ Nitekim Schroder de manevi hakların Hegel'in mülkiyet teorisiyle çelişki halinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü fikir ve sanat eserleri eser sahibiyle birtakım manevi hakların varlığını gerektirecek seviyede devredilemez bir bağa sahip olduğu ölçüde benlikle bütünleşik halde, dolayısıyla dışsallaştırılmamış demektir. Hegel'in sisteminde ise ancak kişilikten dışsallaştırılarak özneler arası değiş tokuş için aracı bir nesne işlevini yerine getiren ürünler üzerinde mülkiyet hakkı tesis edilir. Schroeder, "Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property", 484. Hughes de bir kişinin fikri bir ürünü başkasına satabilmesinin bu fikri ürünle kişisel bağ kalmadığını ve dolayısıyla ürün üzerinde mülkiyet hakkı ve sonuçta ürünü satma yetkisi bulunmadığını gösterdiği ve bunun bir paradoks teşkil ettiği iddiasına dayanan benzeri bir argüman sunar. Hughes, "The Philosophy of Intellectual Property", 344-350.

⁶⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Millî Eğitim ve Adalet Komisyonları Raporları", *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem IX, Cilt 10, Toplantı: 2, Sıra Sayısı: 289, (28.11.1951), 1.

mucitler eser veya buluşları ortaya çıkarmak için üstlenmek zorunda kaldıkları maliyetleri telafi edemez. Bu ise yeni fikri ürünler geliştirmeyi iktisadi açıdan irrasyonel yapar. Dolayısıyla, fikri mülkiyet rejimi mevcut eser ve buluşlara erişimi kısıtlasa da bu yolla yeni eser ve buluşların üretilmesini teşvik ederek toplam faydayı artırır⁶¹.

A. Teşviğin alternatif yolları

Faydacı argümanın temelinde yer alan teşvik mekanizmasını değerlendirirken, öncelikle fikri mülkiyetin çok yeni bir fenomen olduğunu hatırlamak gerekir. İnsanlar binlerce yıllardır hem yeni buluşlar yapıyor hem de fikir ve sanat eserleri üretiyor. Şimdiye dek sınırsız sayıda insan, olası bir mülkiyet hakkına bel bağlamadan çığır açıcı yeniliklere imza attı. Platon, İbn Rüşd ve Goethe'nin aralarında bulunduğu çok sayıda büyük yazar hiçbir telif hakkı yasasından medet ummadan muazzam eserler kaleme aldı⁶². Dolayısıyla, insanları eser ve buluşlar üretmeye motive etmenin tek yolunun fikri mülkiyet hakkı olmadığı tartışmasızdır.

Birçok kişi için güzel olana ulaşmak, gerçekliği keşfetmek ve potansiyelleri zorlamak başlı başına ciddi motivasyon kaynaklarıdır⁶³. Ayrıca insanlar nesillerdir takdir, minnettarlık, şöhret, itibar ve statü için hayret uyandırıcı buluşlar ve görkemli eserlere imza atar⁶⁴. Politik fikirleri yayma azmi ile dini ve ahlaki diğerkamlık da yeni fikri ürünlerin çıkması için şaşırtıcı derecede etkili teşvik kaynaklarıdır⁶⁵. Anlaşılabileceği üzere buluş ve eserlerin teşvik edilmesinde iktisadi olmayan ödüller ciddi bir rol oynar. Hatta bu tip ödüller birçok senaryoda yeterli ölçüde teşvik edicidir.

Bundan belki daha da önemlisi olası iktisadi tek ödülün de mülkiyet hakkı olmamasıdır. Buluşlar zaten birtakım iktisadi avantajlarla birlikte gelir. Patent korumasının yokluğunun ilgili yeniliğin isteyen herkes tarafından kolayca kopyalanabileceği anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir. Üçüncü kişiler için başkasının ortaya koyduğu bir yenilikten "bedava" yararlanmak çoğu zaman orijinal ar-ge çalışmasının en azından bir kısmının tekrarlanmasını gerektirir. Birçok senaryoda, sınai yenilikleri kopyalamanın bu zorluğu buluş sahibinin birbiriyle ilişkili bir iktisadi avantaj demetine sahip olmasını garantiler. Bu avantajların başlıcası, piyasadaki diğer aktörlerin söz konusu ürünü taklit etmeleri için gereken süre boyunca buluşun avantajlarından yararlanmaya olanak sağlayan "taklit gecikmesidir". İlk üretici olmanın getirdiği ve hiç hafife alınmaması gereken itibar avantajı da buna eklenir. Ayrıca ar-ge yarışına önde başlamak da ileriye dönük ciddi bir katlanan olumlu etkiye sahiptir⁶⁶. Nitekim Levin ve arkadaşlarının, ABD'de yaptığı araştırmada firmaların rekabetçi avantajlarını korumak için ürünü piyasaya daha önce sürme, ar-ge yarışına önce başlamış olma ve gizlilik gibi doğal mekanizmalara patentlerden daha çok bel bağladıklarını tespit etmesi şaşırtıcı değildir⁶⁷. Bütün bu doğal mekanizmalar, ilgili kişilerin buluşlarını kendilerinin piyasaya sürmelerinin mümkün olmadığı koşullarda, "ilk hamle avantajından" yararlanmak isteyen başka firmalarla anlaşma yaparak belli bir menfaat temin etmesini de olanaklı kılar.

⁶¹ William M. Landes - Richard A. Posner, "An Economic Analysis of Copyright Law", *The Journal of Legal Studies* 18/2 (1989), 326. Barro ve Martin de durumu mevcut fikirlerin kullanımındaki kısıtlamalar ile yeni fikirler üretmenin ödüllendirilmesi arasında bir al-ver ilişkisi olarak resmeder. Buna göre faydacılık yeni fikirlerin gelişmesi için eski fikirlere erişimi belirli ölçüde kısıtlamayı gerektirir. Robert J. Barro - Xavier Sala-i-Martin, *Economic Growth* (Cambridge: The MIT Press, 2004), 290.

⁶² Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 45.

⁶³ Weinreb de birçok kişinin fikir ve sanat eserleri üzerinde hiçbir ciddi ödül beklentisi olmadan yalnızca kendi zevk ve eğlenceleri için çalıştığını belirtir. Weinreb, "Copyright for Functional Expression", 1226.

⁶⁴ Hettinger, "Justifying Intellectual Property", 41.

⁶⁵ Robert M. Hurt - Robert M. Schuchman, "The Economic Rationale of Copyright", *The American Economic Review* 56/1/2 (1966), 425-426.

⁶⁶ Ha-Joon Chang, "Intellectual Property Rights and Economic Development: Historical Lessons and Emerging Issues", *Journal of Human Development* 2/2 (2001), 295.

⁶⁷ Richard C. Levin vd., "Appropriating the Returns from Industrial Research and Development", *Brookings Papers on Economic Activity* 3 (1987), 794-795. Bir buluş geliştirmenin patent hukukunun korumasından bağımsız şekilde sağlayacağı avantaj için ayrıca bkz. Jack Hirshleifer, "The Private and Social Value of Information and the Reward to Inventive Activity", *The American Economic Review* 61/4 (1971), 570 vd.

Bu durum belirli ölçüde fikir ve sanat eserleri için de geçerlidir. Boldrin ve Levine birçok örnek üzerinden ilk hamle avantajının filmler, şarkılar ve kitaplar gibi fikri ürünler için de söz konusu olduğunu gösterir. Bu tip eserler genellikle en çok tam da piyasaya girdikleri ilk aşamada satılır⁶⁸. Nitekim on dokuzuncu yüzyılda İngiliz yazarların telif haklarının korunmadığı ABD piyasasından telif haklarının korunduğu İngiltere'ye nispeten yer yer daha çok gelir elde etmiş olmaları bu durumun göstergesidir⁶⁹. Amerikan firmaları, fikri mülkiyet korumasından yararlanamadıklarından dolayı, ilk hamle avantajını elde etmek için İngiliz yazarlara yüksek ücretler ödemeyi göze alıyor ve olası rakiplerini caydırmak için hızla çok fazla sayıda kopyayı görece uygun fiyatlardan piyasaya sürmeye çalışıyordu. Bu ise hem sattıkları kopyaların fiyatlarını ucuz tutmalarını, hem daha çok satış yapabilmelerini ve sonuç olarak İngiliz yazarlara daha yüksek ücretler ödeyebilmelerini sağlıyordu. Dolayısıyla birçok senaryoda, eserlerin kopyalarının serbestçe satışa sunulabilmesi eser sahiplerinin toplumda yeni eserlerin üretilmesini teşvik edecek derecede gelir elde etmelerine engel olmayabilir. Bilgisayar teknolojilerinin gelişimiyle fikir ve sanat eserlerinin internette boy göstermesinin bu durumun kısmen değişmesine yol açtığını itiraf etmek gerekir. Fakat bu yeni koşullarla da baş etmek mümkündür ve takip edilebilecek olası bir rota bu çalışmanın son bölümünde kısaca tartışılmaktadır.

Yine de ilk hamle avantajı gerçekten etkilidir. Bir fikri ürün değerini bulduktan sonra onu ücretsiz bir şekilde kullanan ya da kopyalayanların, bu ürünü ilk kez geliştirip piyasaya sürenlerden daha avantajlı olacağını varsayarken dikkatli olmak gerekir. Boldrin ve Levine, böyle düşünenlere meydan okuyarak *"O halde deneyin"* der: *"Zavallı pop yıldızını, şarkılarının bir numara olduğuna emin olduktan sonra bestelerinin korsanını çalarak mahvetmeyi deneyin! ...Reel sanayiye kazananlar zaten kazandıktan sonra ve onlara büyük karlar etmeleri, pozisyonlarını kurup sağlamlaştırılmaları için dünya kadar zaman bıraktıktan sonra -ve büyük olasılıkla siz parlak taklitçilere pazarda fazla yer bırakmadan- kazananlarla rekabet etmeyi deneyin"*⁷⁰.

Tüm bunların yanında, fikir ve sanat eseri sahipleri için eserleri aracılığıyla pek çok farklı kazanç elde etme yolu da mevcuttur. Bazı müzisyenler konserler düzenleyerek muazzam gelirler elde edebilir. Kimi durumlarda yönetmenler söyleşiler aracılığıyla ciddi meblağlar kazanabilir. Yeterince şöhretli bir yazarın imzalı kitaplarından ve konferanslardan elde edeceği gelir tüm yazarlık kariyerini finanse etmesine yetebilir. Çok şükür şimdilerde dinmiş görünen NFT çılgınlığı, eser sahibi tarafından özel bir işaretle biricikleştirilerek ilgili kişiye tahsis edilen ürünlerin ne kadar büyük ücretler karşılığında el değiştirdiğini gösteren son ilginç deney olarak gösterilebilir. Hepsi bir yana, reklamlar pek çok farklı türdeki fikir ve sanat eseri için muazzam bir finansman kaynağıdır⁷¹. Bugün bırakın fikir ve sanat eseri üreticilerini, belirli bir şöhrete kavuşmuş herhangi biri sosyal medya aracılığıyla büyük gelirler elde edebilir. Ayrıca lütfen bu makalenin de fikri mülkiyete dayanan herhangi bir gelir beklentisi olmadan kaleme alındığına dikkat edin. Vakıflar, üniversiteler veya kamu kurumları aracılığıyla işletilen çeşitli kamusal fonlama modelleri de fikir ve sanat eserleri için makul iktisadi ödüller teşkil edebilir⁷². Sonuç olarak yeni eserleri teşvik etmenin yegane yolunun fikri mülkiyet olmadığı ve alternatif teşvik mekanizmalarının da pek çok senaryoda yeterince işe yaradığı açıkça ortadadır⁷³.

B. Fikri mülkiyetin teşvik işlevi

Daha da ileri gitmek gerekirse, aslında fikri mülkiyet sisteminin buluş ve eserleri başarıyla teşvik ettiği bile şüphelidir. Bu konuda çok miktarda empirik veri mevcuttur. Sözgelimi Schiff kapsamlı çalışması sonucunda, o dönem için fikri mülkiyet hukukunu kabul etmemiş olan Hollanda'daki endüstriyel gelişme hızının patent koruması altında olabileceğinden daha yavaş olmadığı sonucuna ulaşır. Üstelik

⁶⁸ Örnekler için bkz. Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 167-169.

⁶⁹ Arnold Plant, "The Economic Aspects of Copyright in Books", *Economica* 1/2 (1934), 172.

⁷⁰ Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 43.

⁷¹ Tüm bu "tamamlayıcı satış" örnekleri için bkz. Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 169-172.

⁷² Hurt - Schuchman, "The Economic Rationale of Copyright", 426.

⁷³ Konu hakkında başka birtakım kaynaklar için bkz. Fisher, "Theories of Intellectual Property", 67, 40 numaralı dipnot.

İsviçre örneği daha da aydınlatıcıdır: Schiff'e göre, İsviçre'de patent hukukunun yokluğunda muazzam bir inovasyon seviyesine ulaşılmıştır⁷⁴. Moser de on dokuzuncu yüzyılda düzenlenen ve bilimsel yeniliklerin boy gösterdiği çok büyük çaplı fuarlarda sergilenen buluşları dikkate aldığı çalışmasında, İsviçre, Danimarka ve Hollanda gibi fikri mülkiyet hukukunu kabul etmeyen ülkelerin inovasyon yoğunluğu açısından fikri mülkiyet haklarının mevcut olduğu ülkelere göre daha iyi performans gösterdiğini tespit ederek Schiff'e katılır. Moser'in ulaştığı sonuç, kapitalist ilerlemenin patent hukukuna çok şey borçlu olduğuna inanan birçok kişi için şaşırtıcı olacaktır: *"Genel olarak, mevcut tarihsel kanıtların ağırlığı, ilk nesil mucitlere güçlü fikri mülkiyet hakları tanıyan patent politikalarının yenilikçiliği caydırabileceğini göstermektedir"*⁷⁵.

Boldrin ve Levine, İkinci Dünya Savaşı'ndan 2000'lere kadar gerçekleştirilmiş yirmi üç araştırmayı kapsayan meta-analizlerinde, patent rejimini güçlendirmenin inovasyonu arttırdığına yönelik ya zayıf deliller bulunmuş olduğunu ya da bir delilin bulunamadığını belirtir⁷⁶. Ugur da fikri mülkiyet korumasının inovasyon ve teknoloji yayılımı üzerindeki etkisinin *"en iyi ihtimalle belirsiz ve belirli varsayımlar altında refah azaltıcı olabileceği"* sonucuna ulaşır⁷⁷. Altmış ülkenin yüz elli yıllık bir zaman diliminde takip ettiği patent politikalarındaki yüz yetmiş yedi değişimi kapsamına alan bir meta-analiz sonucunda Lerner, *"şaşırtıcı şekilde"* patent korumasındaki artışın inovasyon üzerinde olumlu bir etkisinin gözlemlenmediğini ifade eder⁷⁸.

Nitekim Amerikan Hukuk ve Ekonomi (*Law & Economics*) okuluna mensup araştırmacıların önemli bir kısmı, mevcut haliyle patent sisteminin toplam refahı azaltıcı bir etki uyandırabileceğini kabul eder⁷⁹. Bu ekolün önde gelen isimlerinden Posner ve Landes, iktisadi analizin fikri mülkiyet hukuku için teorik ya da empirik bir gerekçe sunamadığını ifade ettikleri çalışmalarında, mevcut korumanın orantısızca yüksek olabileceğine ilişkin kuşkulardan bahseder⁸⁰. Bu empirik kanıt yokluğu Machlup'ı 1958 yılında ABD Senatosu için hazırladığı raporun sonuç bölümünde dikkat çekici bir akıl yürütmeye zorlar: *"Eğer bir patent sistemimiz olmasaydı, ekonomik sonuçları hakkındaki bilgilerimize dayanarak bir patent sistemi kurulmasını tavsiye etmek sorumsuzluk olurdu. Ancak uzun süredir bir patent sistemimiz olduğu için, mevcut bilgilerimize dayanarak bunun kaldırılmasını tavsiye etmek de sorumsuzluk olur"*⁸¹.

Kısacası, fikri mülkiyetin eser ve buluşları teşvik ederek toplam faydayı arttırdığına ilişkin kesin bir empirik sonuç mevcut değildir. Üstelik iktisat literatüründeki büyük veri setlerinden ve kavraması zor meta-analizlerden ayrılıp tikel örneklerle bakıldığında da bu durum takip edilebilir. İngiltere'deki sanayi devrimini başlatan buhar makinesinin motor gücü, meşhur mucitleri Matthew Boulton ve James Watt'ın fikri mülkiyeti altında olduğu yirmi beş yıl boyunca çok az değişmiştir. Fakat patent süresinin dolmasının ardından gelen yirmi beş yılda özgür inovasyonun etkisiyle beş kat artmıştır⁸². Hollywood'taki sinema endüstrisinin kuruluşu aslında Thomas Edison'ın sahip olduğu patentlerin esaretinden kaçışın hikayesidir. Sektördeki şirketler, devletin patent hukukunu uygulama etkinliğinin çok daha zayıf olduğu batıya göç ederek Kaliforniya'yı dünya sinema endüstrisinin merkezi haline

⁷⁴ Eric Schiff, *Industrialization Without National Patents* (Princeton: Princeton University Press, 1971), 123.

⁷⁵ Petra Moser, "Patents and Innovation: Evidence from Economic History", *Journal of Economic Perspectives* 27/1 (2013), 26, 40. Macleod ve Nuvolari de araştırmaları sonucunda Batı sanayisinin gelişiminde patent sistemlerinin kritik ve belirleyici bir rol oynadığını varsaymanın yanlış olacağı sonucuna ulaşmıştır. Christine MacLeod - Alessandro Nuvolari, "Inventive Activities, Patents and Early Industrialization. A Synthesis of Research Issues", *DRUID Working Papers* 06-28 (2006), 22.

⁷⁶ Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 227.

⁷⁷ Mehmet Ugur, "Intellectual Property Protection, Innovation, and Knowledge Diffusion", *Elgar Encyclopedia on The Economics of Knowledge and Innovation* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022), 266.

⁷⁸ Josh Lerner, "The Empirical Impact of Intellectual Property Rights on Innovation: Puzzles and Clues", *The American Economic Review* 99/2 (2009), 347.

⁷⁹ Himma, "The Justification of Intellectual Property: Contemporary Philosophical Disputes", 1151.

⁸⁰ William M. Landes - Richard A. Posner, *The Economic Structure of Intellectual Property Law* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003), 422.

⁸¹ Fritz Machlup, *An Economic Review of the Patent System* (Washington: United States Government Printing Office, 1958), 80.

⁸² Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 11-12.

getirmiştir⁸³. Uzun yıllar boyunca fiilen hiçbir fikri mülkiyet korumasının etkin olmadığı yazılım sektörü muazzam bir inovatif gelişmenin önemli merkezlerinden olmuştur. Habercilik ve moda üzerine düşünmek de eğitici. Her iki sektörde de fiilen fikri mülkiyet koruması yoktur ya da çok zayıftır. Fakat bu durum yeni haberlerin ya da yeni tasarımların ortaya çıkma hızını azaltmadığı gibi arttırıyor görünmektedir⁸⁴. Fikri mülkiyet aracılığıyla önüne geçilmediğinde serbest rekabetin “yaratıcı yıkımı”⁸⁵ uçsuz bucaksız bir yenilik furcasını tetikleme kapasitesine sahiptir.

Aslında özellikle buluşlar hakkında konuşacak olursak, sektörlerin ilk gelişimi sırasında fikri mülkiyetin çoğunlukla mevcut olmadığına dikkat edilmelidir. Fikri mülkiyet koruması genellikle, ilgili piyasada dominant pozisyona gelen aktörler kendilerini tehdit eden yenilikçilik dalgasını durdurmak için kamu gücünü seferber etme olanağına kavuştuğunda ortaya çıkar⁸⁶. Başka bir ifadeyle, fikri mülkiyet koruması genelde güçlülerin zayıflar tarafından alaşağı edilme ihtimalini bertaraf etmek için devleti seferber etmesiyle hayat bulur. Dolayısıyla fikri mülkiyetin tarihsel işlevi rekabet ve yenilikçiliğin teminatı olmak değil hiyerarşiyi muhafaza etmektir.

Günümüzde patentleme faaliyetinin vardığı aşama ayrıca öğreticidir. Gitgide eskiye nazaran daha fazla fikrin patent hukukunun konusu haline gelmesiyle yazılım başta olmak üzere birçok sektör tam bir patent çöplüğüne dönüşmüştür. Firmalar kendilerine karşı ihlal iddiasında bulunabilecek şirketlerle, onların da kendi patentlerini ihlal ettiği iddiasıyla pazarlık edebilmek için olabildiğince çok “buluşun” fikri mülkiyetini temin etmeye çalışmaktadır⁸⁷. Patent kurumu artık ortaya çıkarılmış bir buluşun tescillenmesinden çok hayal gücünün dünyasının parsellenmesi işlevini icra etmektedir. Adeta yeni keşfedilen kıtalar için olduğu gibi fikri mülkiyete yeni açılan fikir grupları için de bir yağma seferberliği söz konusudur. Bu durum toplumsal kaynakların hayali buluşlara harcanmasıyla büyük bir verimlilik kaybına yol açar.

Fikri mülkiyetin verimsizliğiyle ilgili bu iddialar meslekten iktisatçı olmayan ve ilgili literatürü bilmeyen kişiler için şaşırtıcı görünebilir. Nitekim Ugur da fikri mülkiyetin verimliliği hakkında iktisatçıların genelde görece karamsar ya da temkinli bir portre çizmesine rağmen hukukçuların ve iş dünyasına ait resmi kurumların güçlü bir pozitif anlatı kurduğunu belirtir⁸⁸. Fakat neticede tüm bu tartışmanın gösterdiği üzere, fikri mülkiyetin toplam faydayı arttırmak için en makul yol olduğu öyküsü en iyi ihtimalle yeterince delillendirilmemiş, belki de tamamen yanlıştır. Dolayısıyla, fikri mülkiyetin faydacılık aracılığıyla temellendirilmesi hiç de kolay değildir.

C. Kimin faydası?

Bu meyanda ele alınabilecek bir diğer konu, fikri mülkiyetin toplam faydayı arttırdığı varsayılsa bile bunu “kimin faydasını” arttırarak sağladığı meselesidir. Aslında, bir toplumsal-hukuki kurumu faydacılık aracılığıyla meşrulaştırabilmek için toplam faydayı arttırması şartı yeterlidir. Bunu kimleri faydalandırarak yaptığı veya başka bir ifadeyle toplam faydanın artışı dışındaki dağılım problemleri ikincil meselelerdir. Dolayısıyla başlıktaki “kimin faydası?” sorusu aslında fikri mülkiyetin faydacılık aracılığıyla temellendirilmesiyle doğrudan ilişkili değildir.

Öte yandan, çalışmanın ilk bölümünde fikri mülkiyet lehine argümanların mucit ve müelliflerin ürün ve eserleri aracılığıyla birtakım menfaatler elde etmeye hak sahibi olduğu fikriyle sıkça ilişkilendirildiği ifade edilmişti. Bu başlıktaki tartışma tam da bu ilişkiyle ilgilidir. Fikri mülkiyet hakkının faydacılık aracılığıyla temellendirilmesiyle değil, eser ve buluş sahiplerinin üretimleri aracılığıyla birtakım menfaatlere ulaştırılması gereğiyle meşrulaştırılması hakkındadır.

⁸³ Lawrence Lessig, *Free Culture* (New York: The Penguin Press, 2004), 53-55.

⁸⁴ Sırasıyla yazılım, habercilik ve moda ile ilgili olarak bkz. Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 27, 39, 75.

⁸⁵ İlgili kavram için bkz. Joseph A. Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1968), 141.

⁸⁶ Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 59-60.

⁸⁷ Boldrin - Levine, *Entelektüel Tekele Karşı*, 88-90.

⁸⁸ Ugur, "Intellectual Property Protection, Innovation, and Knowledge Diffusion", 267.

Aslına bakılırsa, fikri mülkiyet rejiminin birincil işlevi bu “gereği” yerine getirmek değil gibidir. En azından, çoğu senaryoda fayda ve menfaatin esas muhatabının buluş ve eser sahipleri olmadığı kesindir. Zira fikri mülkiyet gerçekten toplam faydayı arttırdığında bile bunu genellikle halihazırda daha güçlü pozisyonda olanların faydasını arttırarak yapar. Bir romanı, filmi ya da yazılımı satın aldığımızda bunların üretilmesi için emek veren insanlara faydamızın dokunduğunu düşünürüz. Bu düşünce tamamen yanlış değildir. Fakat birçok senaryoda satışlardan doğrudan ve en fazla yararlanan kişi o ürünlerin üretilmesine bizzat katılanlar değil, büyük sermayedarlardır.

Akademik araştırmacılar makalelerinin yayınlanması için metnin fikri mülkiyetini yayıncı dergiye devreder. Romancılar, eserleri üzerindeki haklarını yayınevlerine bırakır. Müzisyenler albümlerini çıkarabilmek için mali haklarını yapımcı şirketlere teslim eder. Ciddi bir şöhret ve pazarlık gücüne sahip bir avuç kişi dışında fikir ve sanat eserlerini üretenler kendi eserlerinin satışlarından çok cüz’i bir ekonomik gelir elde eder. Genellikle gelirin en büyük kısmını, o fikri eserleri yayınlamak için eser sahibinden satın alan büyük şirketler kazanır.

Video oyunları, filmler, diziler ve yazılımlar için durum daha beterdir. Tüm bu eserler kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Fakat mevcut koşullarda, eserin fikri mülkiyetine sahip olacak özel veya tüzel kişi geri kalan herkesi ücreti karşılığında çalıştırır. Bu alışverişte de nihai olarak kazanan taraf sermayedardır⁸⁹. Daha üretken olduğu, daha çok emek harcadığı, üretilen eserdeki kararların daha çoğunu ya da daha önemlilerini verdiği için değil; başkalarını çalıştıracak sermayesi olduğu için fikri mülkiyetin de sahibi bu kişiler olur. Bu durum kuşkusuz, artık şirketlerin ar-ge departmanlarında ya da bu iş için kurulmuş firmalarda yürütülen kolektif çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan buluş ve tasarımlar için de geçerlidir. Tüm bu senaryolarda, fikri mülkiyet hukuku ürünü ortaya çıkaranların haklarını muhafaza eder görünürken aslında fikirlerin alım-satımını yapan ya da “imalatını yaptıran” dev şirketlerin çıkarlarını korur⁹⁰.

Bu konudaki bir diğer mesele, mevcut fikri mülkiyet rejiminin ve özellikle patent hukukunun gelişmekte olan ülkelerin aleyhine fakat gelişmiş ülkelerin lehine sonuçlar doğurmasıdır. Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, dünyanın önde gelen kapitalist ülkelerinin gelişim süreçlerinde fikri mülkiyet koruması ya hiç yoktur ya da etkin bir şekilde uygulanmamıştır. Fakat bu ülkeler küresel pazarı domine eden büyük şirketlere ev sahipliği yapmaya başladıktan sonra uluslararası anlaşmalar yoluyla dünyanın tamamında fikri mülkiyet korumasını egemen kılmaya çalışmaktadır. Bu durum, halihazırda gelişmiş olan ülkelerin kimse arkalarından gelemesin diye Chang’ın deyiimiyle “merdiveni devirmeleri” (*kicking away the ladder*) anlamına gelmektedir⁹¹. Sonuç olarak, toplam faydayı arttırmanın birçok yolu vardır ve fikri mülkiyet en iyi olasılıkla bunun kötü yollarından biridir. Çünkü fikri mülkiyet rejimi sayesinde toplam fayda yükseliyorsa bile bu ancak güçlülerin daha güçlü kılınması pahasına mümkün olur.

V. Fikri Ürünlerin Özel Doğası

Bugüne kadar hiç korsan kitap satın aldınız mı? İnternet sitelerinden ya da çeşitli online gruplardan kitap ya da makale indirdiniz mi? Tıkla-izle yayın yapan sitelerde film ya da dizi izlediniz mi? P2P tabanlı programlardan şarkı indirdiğiniz oldu mu? Şimdiye dek hiç korsan bir yazılım kullandınız ya da korsan bir oyun oynadınız mı? İtiraf edeceğim: Bu gibi imkanlar olmasaydı ben şimdiye kadar yararlandığım kültürel eserlerin ancak çok küçük bir kısmına erişebilirdim. Üstelik yalnız olmadığımı çok iyi biliyorum. Çünkü isteyen herkesin korsan kopyalara ulaşımını sağlayan envai çeşit yol halen çok işlek durumda.

Bruncken 1916 gibi erken bir tarihte, bir palto çalan hırsızın palto üzerindeki asıl hak sahibinin hırsızlık mağduru kişi olduğunu kolayca kabulleneceğini fakat geniş halk kitlelerinin bir şarkının bestecisinin

⁸⁹ Bettig, "Critical Perspectives on the History and Philosophy of Copyright", 149-150.

⁹⁰ Altuğ Yalçıntaş, *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri* (Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, 2019), 50.

⁹¹ Ha-Joon Chang, *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective* (London: Anthem Press, 2002).

izni olmadan kamuya açık icra edilmesinin yanlış olduğuna ikna edilmeleri için uzun bir uğraşın gerekeceğini yazar⁹². Yüz(lerce) yıldır süren uzun uğraşlara rağmen bugün çok büyük bir mesafe kat edilememiş gibi görünüyor. Evet, artık çok sayıda insan bir film ya da şarkının internet üzerinden ücretsiz olarak paylaşılmasını kolayca hırsızlık olarak nitelendirebilir. Fakat yine de asla fiziki bir nesneyi çalmayacak yüz milyonlarca kişinin korsan yayınlardan yararlandığı da bir gerçektir.

Bu durumun sebebi, fikri ürünlerin üzerinde mülkiyet kurulmasının aslında insanların çoğunun ahlaki sezgilerine⁹³ aykırı olmasıdır. “2” rakamının, “binaenaleyh” bağlacının veya “güneş” kelimesinin mülkiyetine sahip olmakla, Yüzüklerin Efendisi hikayesine sahip olmak arasında niteliksel bir fark bulmak kolay değildir. Ayrıca, özellikle fikir ve sanat eserlerine esas değerini verenin bu eserlerin diğer insanlar tarafından deneyimlenmesi olduğu öne sürülebilir. Yalçıntaş, geleneksel ürünlerde artı değer üretimi sürecinde ortaya çıktığını, buna karşılık fikri ürünlerde artı paylaşım sürecinde oluştuğunu öne sürer. Buna göre, çok iyi şiirler bile kimse tarafından bilinmediğinde çok az değerlidir⁹⁴. Dolayısıyla, korsan yayınlardan yararlananların aslında ilgili ürünü daha “değerli” kıldığından bahsetmek de gerçekten mümkündür. Üstelik, fiziki bir nesnenin çalınması ilgili mala adil bir şekilde sahip olduğu varsayılan kişinin o nesneden mahrum bırakılmasıdır. Oysa fikri ürünlerin “çalınması” hiç de böyle değildir⁹⁵. Hukuka aykırı olan bu “korkunç hırsızlığa” rağmen buluş ve eserlerin yasal sahipleri ürünlerini eksiksiz bir şekilde kullanmayı sürdürebilir. Fikri mülkiyetle ilgili ahlaki sezgilerimizin fiziki nesneler üzerindeki mülkiyetle ilgili sezgilerimizden farklı olmasının sebebi tam olarak bu tür farklarda yatar⁹⁶.

Nitekim fikri ve fiziki ürünler arasındaki nitelik farkı teknolojik gelişmelerle birlikte inkar edilemez biçimde ifşa olmuştur. Yakın zamana kadar her türlü fikri ürün ancak kendisine mahsus fiziki materyallerde tutulabiliyor ve bu materyaller aracılığıyla nakledilebiliyordu. Yazılı eserler yüzlerce yıldır kil tabletlere, deri parçalarına ve kağıtlara yazılır ya da basılırdı. İşitsel eserler plaklar, kasetler ve CD’lerde depolanırdı. Film ve diziler videokasetlerde ve DVD’lerde bulunurdu. Fakat dijital teknolojilerin gelişimiyle fikri ürünler özdeşleştikleri mecralardan adeta özgürleşti. Bugün her türlü fikri ürün internet aracılığıyla kolayca nakledilebilir ve telefon, tablet ve bilgisayar gibi çeşitli platformlarda kolaylıkla deneyimlenebilir. Bu değişim, fikri ürünlerin aslında halihazırda bilinen özgün niteliğinin reddedilemez bir gerçek olarak kendisini herkese dayatmasına yol açmıştır: Tüm fikri ürünler aslında bir ve sıfır rakamlarıyla ifade edilebilecek soyut bilgi parçaları niteliğindedir.

⁹² Ernest Bruncken, "The Philosophy of Copyright", *The Musical Quarterly* 2/3 (1916), 477.

⁹³ Ahlaki sezgileri üzerine düşünülmüş ve açıkça gösterilebilir gerekçelere dayanmayan zihin durumları olarak tanımlamak mümkündür. Edmund Handby, "Assessing the Use of Intuitions in Contemporary Political Theory", *The Journal of Politics* 84/3 (2022), 1596. Benzeri bir tanım için ayrıca bkz. Sebastian J. Conte, "Are Intuitions Treated as Evidence? Cases from Political Philosophy", *Journal of Political Philosophy* 30/4 (2022), 413. Çağdaş Anglo-Amerikan felsefe geleneğinde ve özellikle siyaset felsefesi alanında yürütülen tartışmaların metodolojisinde ahlaki sezgilerin kullanımı ciddi bir yer tutar. Copp’a göre, (Anglo-Amerikan felsefe geleneğinde) ahlak ve siyaset felsefecileri en kritik aşamalarda sezgileri tartışmalara dahil eder. Bkz. David Copp, "Experiments, Intuitions, and Methodology in Moral and Political Theory", *Oxford Studies in Metaethics* - 7, ed. Russ Shafer-Landau (Oxford: Oxford University Press, 2012), 1. Özellikle analitik felsefe geleneğinde, felsefecilerin ahlaki sezgileri kimi zaman argümanlarını güçlendiren deliller olarak kullandığı, kimi zaman ise sebepleri araştırma konusu yapılacak unsurlar olarak ele aldığı sıklıkla görülür..

⁹⁴ Yalçıntaş bu sebeple fikri eserlerin deneyimlenmesini tüketim ve üretim kelimelerini birleştirerek ürettiği “üketim” terimiyle karşılar. Okuyucu, izleyici ya da dinleyiciler fikir ve sanat eserlerini hem tüketmekte hem de üretmekte; dolayısıyla tüketmektedir. Bkz. Yalçıntaş, *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri*, 23, 25, 87, 94.

⁹⁵ Hettinger, "Justifying Intellectual Property", 35.

⁹⁶ Bu nitelik farkları o kadar belirleyicidir ki, birçok konuda tamamen zıt cephelerde bulunan Marksistler ile liberteryenleri bile buluşturur. Marksistlerin fikirlerin sermayenin kontrolündeki piyasada alınıp satılabilir metalar haline getirilmesine itiraz edeceği izahıtan varestedir. Liberteryenler arasında da gitgide daha yaygın biçimde fikri mülkiyetin mesruiyetinden şüphe edilmeye başlanmaktadır. Stephan Kinsella, "Law and Intellectual Property in a Stateless Society", *Libertarian Papers* 5/1 (2013), 2. Liberteryenlerin fikri mülkiyete yaklaşımıyla ilgili daha kapsamlı ve doyurucu bir tartışma için lütfen bkz. Dilara Buket Didin, "Fikri Mülkiyete Liberteryen Bakış: Deontolojik ve Sonuçsal Yaklaşımlar", *Liberal Düşünce Dergisi* 114 (2024). Ayrıca, tam burada insanlar üzerinde mülkiyet kurulabileceğine inanan ve bizzat kendi köleleri olan ABD’nin üçüncü başkanı Thomas Jefferson’ın da doğaları gereği fikirlerin üzerlerinde mülkiyet kurulamayacağını düşündüğünü not edelim. Chang, "Intellectual Property Rights and Economic Development: Historical Lessons and Emerging Issues", 294.

Tam da bu durum fikri ürünlerin kendilerini fiziki nesnelerden ayıran ve tabiri caizse oyunun kurallarını baştan yazan birtakım özelliklere sahip olmalarını sağlar. İlk olarak, fikri ürünler kıt (*scarce*) değildir. Eskilerin güzel tabiriyle “nedret kanunundan” azadedir⁹⁷. Kıt olmamaları insanların erişim sınırlarında sonsuz alternatif fikir olduğu anlamına gelmez; tüm buluş ve eserlerin istenildiği kadar ve neredeyse sıfır maliyetle çoğaltılabileceğini anlatır. İkinci olarak, fikri ürünlerin tüketiminde rekabet (*rivalry*) mevcut değildir. Bu ürünler aynı anda birden çok kişi tarafından aynı verimlilikle kullanılabilir⁹⁸. Özel mülkiyetin konusu olmasına alışkın olduğumuz fiziki ürünler ise tam aksi özelliklere sahiptir. Ayakkabılar, bilgisayarlar ve toprak kıttır ve tüketimleri için rekabet mevcuttur. Ne talep edilenden fazladır ne de sınırsız sayıda kişi tarafından aynı anda kullanılabilirler.

Sorun tam da buradadır. Tarihsel olarak mülkiyet kurumunun esas işlevi kıt bulunan ve tüketiminde rekabet olan şeylerin kime ait olacağını tayin etmektir. Fakat fikirler doğaları gereği bol ve “rekabetsiz” olduğundan dolayı fikri ürünler üzerindeki mülkiyet farklı bir prensiple çalışır. Fikri mülkiyet haddizatında bir tekel hakkıdır. İnsanların piyasa aracılığıyla kolayca ve sınırsızca ulaşabileceği ürünlere erişimlerinin yasaklanması ve bu erişim hakkının birtakım kişilerin tekeline bırakılmasıdır. Yani aslında fikri mülkiyet kısıtlıyı yönetmek için bir çözüm değildir. Aksine bir tekel hakkı kurarak bizzat kıtlık oluşturmaya yarar⁹⁹. Böylece piyasada fikri ürünlere erişim imkanı nadirleşir ve bu erişimin fiyatı teşekkül eder. Fikri ürünler alım - satımı yapılabilecek birer meta haline getirilmiş olur.

Tüm bunları düşünürken, özel mülkiyet kurumunun normatif gerekçesinin “*toplumsal kurumların ilk erdemi*¹⁰⁰” olan adalette aranması gerektiğine dikkat edilmelidir. Lakin fikri mülkiyet, fikirlerin doğasından dolayı adaletle sorunlu bir ilişki içindedir. Çünkü dağıtıcı adalet haddizatında; servet, gelir, refah, haklar ve fırsatlar gibi kıt olan toplumsal değerlerin kime, neye göre ve nasıl dağılacığıyla ilgilidir¹⁰¹. Nitekim Hume’un da söylediği gibi, bir şey herkesin istediğinden daha fazla olduğunda ya da hiç olmadığında adaletin konusu olmaktan çıkar¹⁰². Zira ortada bir dağılım sorunu kalmaz. Dolayısıyla, doğaları gereği bol ve rekabetsiz olan fikri ürünler üzerinde mülkiyet kurulması adaletle gerekçelendirilemez. Hatta bunun adaletin temel mantığına aykırı olduğu bile söylenebilir.

Sonuç olarak fikri mülkiyet, fikri ürünleri kendi doğalarına aykırı bir ilişki kalıbına yerleştirmek için bir çeşit tekel hakkı oluşturmaya yarar. Bilgi paketi olarak ifade edilebilen ve ne kıt ne de rekabetli olan fikirler; sözgelimi motorlar için yakıt verimliliğini arttıran bir yenilik, kanser tedavisi için yeni bir ilaç molekülü formülü, aerodinamik avantaj sağlayan bir uçak kanadı tasarımı, *blues* şarkıları, bilim kurgu filmleri ve hatta roman karakterleri alınıp satılabilen birer meta olarak yeniden konumlandırılır. Fakat fikri ürünlerin derinlerinde yatan kıtlık ve rekabetlilikle ilgili “özel doğası” bu alım-satım ve sahiplik ilişkilerinin meşruiyetini her zaman tartışmalı kılar. Çünkü, meşhur sloganda yer bulduğu gibi “bilgi özgür olmak ister” (*information wants to be free*). Tam da bu sebeple, fiziki ürünleri çalmayı asla aklından geçirmeyecek milyonlarca kişinin sürekli olarak fikri mülkiyet ihlali yaptığını gözlemlemek hiç de şaşırtıcı değildir.

VI. Ne Yapılabilir?

Sıradaki ve son soru en zor olandır: Peki ne yapılabilir? Fikri ürünlerle ilgili nasıl bir hukuki rejim benimsemek gerekir? Neyse ki bu soruya tafsilatlı bir cevap vermek bu mütevazı çalışmanın hem

⁹⁷ Yalçıntaş, *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri*, 81.

⁹⁸ Tüketimde rekabet olan ve olmayan mallarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. N. Gregory Mankiw, *Principle of Economics* (New York: Harcourt College Publishers, 2001), 225-227.

⁹⁹ Lemley, "Property, Intellectual Property and Free Riding", 1055; Yalçıntaş, *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri*, 22, 122.

¹⁰⁰ Rawls'un meşhur saptaması için bkz. John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971), 3.

¹⁰¹ Emre Berber, *Şans Eşitlikçiliği ve Eleştirisi: Çağdaş Bir Dağıtıcı Adalet Anlayışının Felsefi Kritiği* (Ankara: Adalet Yayınları, 2024), 31-32.

¹⁰² Adaletin kıtlıkla ilişkisi için bkz. David Hume, *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* (Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1983), 21.

amacını hem de boyutlarını aşar. Üstelik, işleyen somut kurumlar tasarlamak tek başına felsefenin görevi de değildir. Fakat yine de fikri mülkiyet rejimine yöneltilen eleştirilerin ikna edici olabilmesi için “ne yapılabileceğine” ilişkin genel bir çerçeveye kısaca değinmek yararlı olabilir.

Kanaatimizce, şu aşamaya kadar yürütülen tartışma fikri ürünler üzerinde özel mülkiyet kurulmasını meşrulaştırmak için yeterli gerekçenin mevcut olmadığını gösteriyor. Prensipte eser ve buluşların herkesin ortak malı olarak kabul edilmesi uygun olur. Öte yandan, mucit ve müelliflere gerçekten birtakım maddi menfaatler temin etmek gerekli görünmektedir. Bunu sağlamak içinse farklı fikri ürünlerde farklı çözümlere yönelmek mümkündür.

Öncelikle, üzerlerinde fikri mülkiyet kurulmasa bile buluşların hayata geçirilmelerinin belirli bir emek-zamana mal olacağı daha önce belirtilmişti. Bu durum buluşlar için ilk hamle ve ilişkili bir avantaj demetinin makul seviyede iktisadi bir değer kazanmasına yol açar. Böylece, buluşlar herkesin ortak malı olarak kabul edildiğinde de buluş sahiplerinin belirli bir ekonomik menfaat elde etmesi mümkün olabilir¹⁰³. Fakat fikir ve sanat eserleri için durum farklıdır. Eser sahipleri için anlamlı bir ilk hamle avantajı henüz mevcutsa bile ortadan kalkma sürecindedir. Dijital teknolojilerinin olağanüstü gelişimiyle fikir ve sanat eserlerinin kopyalanması ve dağıtılmasının marjinal maliyeti neredeyse sıfıra inmiştir. Herhangi bir kitap, şarkı, film, program ya da oyun yayınlanmasından bir saat geçmeden internette isteyen herkesin kullanımına sunulabilir. Bu durum özel mülkiyetin kabul edilmediği bir senaryoda müelliflerin eserlerini satarak hatırı sayılır bir iktisadi gelir elde etmesini belirgin biçimde zorlaştırır. Bu sorunu aşarak, özel mülkiyetin gıyabında da eser sahiplerine maddi menfaatler temin etmenin makul yollarından biri fikir ve sanat eserlerini kamusal bir finans sistemiyle desteklemektir.

Neyse ki, bugün işler eskisinden çok farklıdır. Artık hangi eserlerin destekleneceğini belirleme işini bir grup bürokratin kararına teslim etmek zorunda değiliz. Üstelik bugün hantal bürokratik mekanizmaları, keyfi kararları ve haksız imtiyazları bertaraf etmek de çok daha mümkün. Teknolojik gelişmelerle beraber ortaya çıkan imkanlar aracılığıyla kolayca piyasaninkine benzeyen karmaşık geri bildirim mekanizmaları kurabilir, bu mekanizmaları açık kaynak kodlu tutarak herkes için şeffaf kılabilir ve neticede eser sahiplerine yapılacak kamusal finansmanın ilgili eserin insanlar tarafından kullanılmasıyla (ve sadece bununla) orantılı olmasını sağlayabiliriz.

Böyle bir konseptte bu eserlerin nasıl bir iş modeli çerçevesinde üretilebileceğini ve yayına sunulabileceğini düşünmek için şu anda hemen tamamı özel kuruluşlar tarafından işletilen *Youtube*, *Netflix*, *Spotify*, *Kindle Unlimited*, *Storytel* ve *XBOX Game Pass*¹⁰⁴ gibi online yayın platformlarına odaklanmak iyi bir fikirdir. Reklam giderlerine ve elde edilen kâra rağmen bu platformların takip ettiği iş modelleriyle film ve oyunlar gibi hazırlanması yıllar süren ve büyük bir bütçe isteyen eserlerin dahi yapımı finanse edilebilmektedir. Tam da bu modelin, bu iş için kurulmuş ve kâr amacı gütmeyen kamusal bir organizasyon tarafından işletilmesi halinde ilk bölümde bahsi geçen iki hakkın ahenkle hayata geçirilmesi mümkündür. Reklamlar, (ürünlerin fikri mülkiyeti için değil) erişim hizmeti için ödenen cüz’i ücretler ya da abonelik ücreti niteliğindeki vergi gelirleri aracılığıyla temin edilecek maddi gelir, bu iş için özel üretilmiş algoritmalarla yararlanarak eserlerinin kullanılma oranlarına göre eser sahiplerine dağıtılabilir. Böyle bir işleyiş hem herkesin fikir ve sanat eserlerine kolayca ulaşmasını hem de eser sahiplerinin çok daha teşvik edici bir kazanca sahip olmasını temin edebilir.

Elbette bazı riskler mevcuttur. Sözgelimi yayın platformunun kamuya ait olması ifade hürriyeti açısından birtakım sorunlar oluşturabilir. Bu riskin yönetilmesi için, ilgili kamusal yayın platformu mahkeme kararıyla suç teşkil ettiği kesin hüküm altına alınmamış her türlü eseri yayınlamak zorunda bırakılabilir. Kesin hüküm olduğu takdirde zaten bugün de eserler yasaklanabilmekte ve

¹⁰³ Yine de teknolojinin ulaştığı seviye düşünüldüğünde, gerek görüldüğü takdirde buluşlar için de ilerleyen satırlarda bahsedilene benzer bir kamusal ödüllendirme modelinin kurulması tartışılabilir.

¹⁰⁴ *Youtube* her türlü videonun, *Netflix* film ve dizilerin, *Spotify* şarkıların, *Kindle Unlimited* kitapların, *Storytel* sesli kitapların, *XBOX Game Pass* video oyunlarının yer aldığı online platformlardır.

toplatılabilmektedir. Ayrıca, eser sahipleri, eserlerini bu platformlardan başka yollarla yayınlama imkanına da her zaman sahip olacaktır. Bir diğer sorun, her türlü eserin platforma kabul edilmesi durumunda kullanıcıların büyük bir kaosla karşı karşıya kalmasıyla “iyi” eserlere ulaşmanın zorlaşacak olmasıdır. Yayıncı şirketlerin önemli rollerinden biri kürasyon işlevini yerine getirerek (filtreleme yaparak) yalnızca daha çok tercih edileceği varsayılan ve/veya daha kaliteli eserlerin piyasada boy göstermesini sağlamaktır. Bu sorunu aşmak için halihazırda birçok online platformda mevcut olan puanlama sistemiyle yetinmek mecburi değildir. Ayrıca; özel işletmeler, vakıflar, dernekler ya da uzmanlardan oluşturulan resmi heyetler tarafından hazırlanmış eser listelerinin platformda yayınlanmasına ve ilgili eserlerin bu listelerdeki varlığını gösterecek şekilde işaretlenmesine olanak tanınabilir¹⁰⁵.

Kuşkusuz teknolojik gelişmelere dayanarak fikir ve sanat eserleri yayıncılığının kamusallaştırılması anlamına gelecek bu model hakkında tafsilatlı bir tartışmanın yeri burası değildir. Burada yalnızca, mevcut fikri mülkiyet rejimi ortadan kaldırıldığı takdirde fikir ve sanat eserlerinin nasıl finanse edilebileceğine dair olası bir çerçeve çizmek amaçlanmıştır. Teknolojik gelişmeler sayesinde, eserlerin kamu tarafından finansmanı eskiden karşı karşıya olunan (bürokratların kararları aracılığıyla kültürel alanın resmi ideoloji etrafında şekillendirilmesi, eserlerin seçiminde bazı eser sahiplerine haksız imtiyazlar sağlanması, bürokratik hantallık ve kararların keyfiliği gibi) risklerin hemen tamamının bertaraf edildiği ya da en azından yeterince yönetilebildiği modeller inşa etmek ve tam da piyasanın geri bildirim mekanizmasına göre kamusal destekler dağıtmak mümkün görünmektedir.

Burada ana hatlarıyla kabaca ortaya koyulan bu model kusurlar barındırıyor olabilir. Birçok değişiklik ve ilave gerektirebilir. Hiçbir şekilde uygulanabilir de olmayabilir. Fakat bu çalışma bağlamında önemli olan nokta, fikir ve sanat eserleri için ilk hamle avantajını ortadan kaldıran teknolojik gelişmelerin bizzat kendisinin, bu eserlerin kamusal yollarla desteklenmesi için makul olanaklara zemin hazırlayabileceğidir. Netice olarak, şu anda egemen olan rejimde insanların buluş ve eserlerden özgürce yararlanamadığını, maddi menfaatin en önemli kısmının ise eser sahipleri değil büyük sermayedarlar tarafından elde edildiğini söylemek mümkündür. Öte yandan, fikirler üzerinde özel mülkiyet kurulmasının engellenmesi ve fikirlerin piyasanın geri bildirim mekanizmalarını kopyalayan karmaşık algoritmalara dayalı kamusal yollarla finanse edilmesiyle hem herkesin eserlerden neredeyse hiçbir ücret ödmeden özgürce yararlanması hem de eser sahiplerinin çok daha teşvik edici bir ekonomik gelire sahip olması mümkün görünmektedir.

Sonuç

Fikri mülkiyetle ilgili temel tartışma İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan iki hakka indirgeyerek resmedilebilir: Herkesin bilimsel, sanatsal ve kültürel yeniliklerden yararlanmaya; eser ve buluş sahiplerinin ise ortaya koydukları ürünler aracılığıyla birtakım menfaatler elde etmeye hakları vardır. Çağdaş fikri mülkiyet rejimi, zımni bir çelişki içinde görünen bu iki hakkın dengelenmesiyle şekillenmiş görünmektedir. Ancak fikri mülkiyet gerçekte bu normatif çatışma için bir çözüm değil, sorunun bizi kendisidir. Fakat fikirler üzerinde özel mülkiyet kurulmasının engellenmesi halinde bu iki hakkın ahenkle hayata geçirilmesi mümkündür.

Eser ve buluş sahiplerinin menfaat temin etmeleri gerekliliği bir çeşit mülkiyet hakkını zorunlu kılmadığından, fikri mülkiyetin bilahare temellendirilmesi gerekir. Fakat, literatürde kendisine yer bulan teorik yaklaşımların bu konudaki yeterliliği fikri mülkiyeti felsefi açıdan temellendirmenin hiç de kolay olmadığını gösterir. Fikri mülkiyeti haklı kılmak için seferber edilen üç farklı kuramsal yaklaşım da büyük sorunlarla karşı karşıyadır.

¹⁰⁵ Sözelimi, bugün herhangi bir platformda yayınlanan film, dizi ve belgesel gibi yapımlar için IMDB (*Internet Movie Database*) puanı birçok kişi tarafından dikkate alınan bir kriterdir.

Locke'un emek teorisine dayanan hak ediş argümanları fikirler üzerinde mülkiyet kurulmasını haklı kılmak için yeterli değildir. Evvela Locke'un kendi teorisi bunu zaten başaramaz. Zira, fikri mülkiyet söz konusu olduğunda Locke'un "herkese iyi durumda ve çok miktarda bırakma" şartı karşılanamaz. Bu şartı aşmak için kullanılan verimlilik argümanı da fiziki nesnelerin aksine fikri mülkiyet için geçersizdir. Hepsi bir yana, Locke'un tasarımı mülkiyet hakkı, doğa durumunda, yani siyasal toplum oluşmadan önce mevcuttur. Fakat kıt olmaması, tüketiminde rekabetin bulunmaması ve dışlanabilirlik seviyesinin düşüklüğü sebebiyle devlet gibi bir aygıt olmadan fikri mülkiyetin varlığından bahsetmek zaten mümkün değildir.

Locke'tan ayrılacak bile fikri mülkiyeti emekle gerekçelendirme çabası çıkmaz sokaklara sapar. Çünkü fiziki nesnelerin aksine fikri ürünlerin emekle bağı zayıf ve görece rastlantısaldır. Bazen çok az emekle muazzam eser ve buluşlar hayat bulurken, bazen aylarca emek vermek hiçbir işe yaramaz. Ayrıca fikri ürünlerin birtakım dâhiler tarafından hiçliğin içinden çekip çıkarılmadığına dikkat etmek de önemlidir. Aksine, her türlü eser ve buluş geniş bir emek silsilesinin son dokunuşu olarak hayat bulur. Hem rastlantısallık hem de önceki emeklere bağımlılık, bir fikri ürünü ortaya çıkaran son kişinin mülkiyetle ödüllendirilmesi gereğini savunmayı ciddi biçimde zorlaştırır.

Hegel'in düşüncelerine (yanlış şekilde) dayanan çağdaş kişilik teorisi de fikri mülkiyeti meşru kılmak için yetersizdir. Fikir ve sanat eserlerinin onları ortaya koyanların kişiliklerinden bir parça taşıdığına dayanan bu teori, eser sahiplerinin devredilemez (manevi) haklara sahip olmasını meşrulaştırdığı ölçüde, mülkiyetle temsil edilen ve başkalarına devredilebilen hakları temellendirmekte zafiyet gösterir. Çünkü fikirler kişilikle ne kadar yakından ilişkiliyse metalaştırılarak satılabilmelerini meşru kılmak o kadar zorlaşır.

Fikri mülkiyet rejimini toplam faydayı arttırdığı gerekçesiyle haklı kılmak da mümkün değildir. İlk olarak yeni eserleri teşviğin olası tek yolu mülkiyet değildir. İnsanlar nesillerdir fikri mülkiyet kurumuna güvenmeden görkemli eserlere ve çarpıcı buluşlara imza atar. Pek çok eser ve buluş sahibi için hakikate ulaşmak, şöhret ve itibar kazanmak ya da insanlığa fayda sağlamak gibi manevi ödüller yeterli motivasyonu sağlar. Ayrıca, mülkiyet hakkının yokluğunda bile ilk hamle avantajı aracılığıyla ortaya çıkan birtakım iktisadi menfaatler zaten mevcut ve birçok senaryoda yeterli ölçüde motive edicidir. İkinci olarak, ilk bakışta zannedilenin aksine fikri mülkiyetin fikri ve sınai yenilikleri teşvik ettiği zaten empirik olarak yeterince delillendirilmiş değildir. Aksine, ciddi miktarda kanıt fikri mülkiyet rejiminin yokluğunda ortaya çıkan rekabete dayalı "yaratıcı yıkımın" fikri ve sınai gelişmeyi daha etkili biçimde desteklediğini gösterir. Aslında fikri mülkiyet, bir sektörde köşe başlarını tutmuş olanlar diğerlerine karşı devleti seferber edebilecek kadar büyüdüklerinde ortaya çıkar. Son olarak fikri mülkiyet rejimi, eğer bunu yapabiliyorsa bile, toplam faydayı ancak en güçlülerin çıkarlarını sağlayarak arttırabilir. Haddizatında bu sistemde esas kazananlar fikri ve sınai yenilikçiler değil büyük sermayedarlar ve üçüncü dünyaya karşı merkez kapitalist ülkelerdir.

Fikri mülkiyeti temellendirmekte yaşanan bu zorluğun sebebi fikri ürünleri fiziki nesnelerden ayıran temel özelliklerde yatar. Fikri ürünler kıt değildir ve sınırsızca çoğaltılabilir. Ayrıca fikri ürünlerin tüketiminde rekabet yoktur; her türlü fikir aynı anda sayısız kişi tarafından kullanılabilir. Bu özel nitelikler, fikirler üzerindeki mülkiyeti ikna edici bir biçimde temellendirmeyi olanaksız hale getirir. Dijital teknolojilerin gelişimiyle hep bildiğimiz gerçek yeniden yüzümüze vurulmuştur: Tüm fikri ürünler neticede birler ve sıfırlarla ifade edilebilecek bilgi paketleri niteliğindedir. Bilgi ise "ele avuca sığmaz". Bu sebeple, her türlü fırsata kavuşsa bile asla fiziki bir nesneyi çalmayacak belki de yüz milyonlarca kişinin sürekli fikri mülkiyet ihlali yapmasında şaşırtıcı bir yan yoktur.

Sonuç olarak fikirler üzerinde özel mülkiyet kurmak doğal, gerekli ve yararlı değildir. Üstelik fikri mülkiyet rejimi ortadan kaldırıldığında zımni bir gerilim içinde olduğu varsayılan iki hak çelişkisizce hayata geçirilebilir. Özellikle teknolojik gelişmelerin etkisiyle, hem herkesin fikri ürünlerden serbestçe yararlanmasını hem de müellif ve mucitlerin eser ve buluşlarından teşvik edici seviyede menfaat temin

etmesini sağlamak mümkün olabilir. Fakat mevcut fikri mülkiyet rejimi, hiyerarşinin üst katmanlarında yer alanların çıkarlarını korumak uğruna geniş kesimlerin fikri ürünlerden serbestçe yararlanmasının ve özellikle fikir ve sanat eserleri açısından bu ürünleri ortaya koyan kişilerin daha teşvik edici menfaatler temin etmesinin önüne geçer.

Kaynakça

- Aristoteles. *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Barro, Robert J. – Sala-i-Martin, Xaiver. *Economic Growth*. Cambridge: The MIT Press, 2. Basım, 2004.
- Beauchamp, Christopher. *Invented by Law*. Cambridge: Harvard University Press, 2015.
- Becker, Lawrence C. “The Labor Theory of Property Acquisition”. *The Journal of Philosophy* 73/18 (1976), 653-664.
- Becker, Lawrence C. *Property Rights: Philosophical Foundations*. Oxford: Routledge, 2014.
- Berber, Emre. *Şans Eşitlikçiliği ve Eleştirisi: Çağdaş Bir Dağıtıcı Adalet Anlayışının Felsefi Kritiği*. Ankara: Adalet Yayınları, 2024.
- Bettig, Ronald V. “Critical Perspectives on the History and Philosophy of Copyright”. *Critical Studies in Mass Communication* 9/2 (1992), 131-155.
- Blackstone, William. *Commentaries on The Laws of England*. 4 Cilt. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Błaszczuk, Cezary. “Lockean Intellectual Property Refuted”. *Scienza & Politica* 32/63 (2020), 161-186.
- Boldrin, Michele – Levine, David K. *Entelektüel Tekele Karşı*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010.
- Bruncken, Ernest. “The Philosophy of Copyright”. *The Musical Quarterly* 2/3 (1916), 477-496.
- Chang, Ha-Joon. “Intellectual Property Rights and Economic Development: Historical Lessons and Emerging Issues”. *Journal of Human Development* 2/2 (2001), 287-309.
- Chang, Ha-Joon. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press, 2002.
- Conte, Sebastian J. “Are Intuitions Treated as Evidence? Cases from Political Philosophy”, *Journal of Political Philosophy* 30/4 (2022), 411-433.
- Copp, David, “Experiments, Intuitions, and Methodology in Moral and Political Theory”, *Oxford Studies in Metaethics* - 7, ed. Russ Shafer-Landau, 1-36, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Didin, Dilara Buket. “Fikri Mülkiyete Liberteryen Bakış: Deontolojik ve Sonuçsalcı Yaklaşımlar”. *Liberal Düşünce Dergisi* 114 (2024), 21-44.
- Drahos, Peter. *A Philosophy of Intellectual Property*. Acton: ANU eText, 2016.
- Fisher, William W. “Theories of Intellectual Property”. *New Essays in the Legal and Political Theory of Property*. ed. Stephen Munzer. 168-199. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Goold, Patrick R – Simon, David A. “Lucky IP”. *Oxford Journal of Legal Studies* 42/3 (2022), 843-868.
- Gordon, Wendy J. “A Property Right in Self-Expression: Equality and Individualism in the Natural Law of Intellectual Property”. *The Yale Law Journal* 102/7 (1993), 1533-1609.
- Handby, Edmund, “Assessing the Use of Intuitions in Contemporary Political Theory”. *The Journal of Politics* 84/3 (2022), 1595-1606.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991 (1821).
- Hettinger, Edwin C. “Justifying Intellectual Property”. *Philosophy & Public Affairs* 18/1 (1989), 31-52.
- Himma, Kenneth Einar. “The Justification of Intellectual Property: Contemporary Philosophical Disputes”. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 59/7 (2008), 1143-1161.

- Hirshleifer, Jack. "The Private and Social Value of Information and the Reward to Inventive Activity". *The American Economic Review* 61/4 (1971), 561-574.
- Hughes, Justin. "The Philosophy of Intellectual Property". *Georgetown Law Journal* 77 (1988), 288-367.
- Hume, David. *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1983.
- Hurt, Robert M. – Schuchman, Robert M. "The Economic Rationale of Copyright". *The American Economic Review* 56/1/2 (1966), 421-432.
- Kinsella, Stephan. "Law and Intellectual Property in a Stateless Society". *Libertarian Papers* 5/1 (2013), 1-44.
- Landes, William M. – Posner, Richard A. "An Economic Analysis of Copyright Law". *The Journal of Legal Studies* 18/2 (1989), 325-363.
- Landes, William M. – Posner, Richard. *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003.
- Lemley, Mark A. "Property, Intellectual Property and Free Riding". *Texas Law Review* 83 (2005), 1031-1076.
- Lerner, Josh. "The Empirical Impact of Intellectual Property Rights on Innovation: Puzzles and Clues". *The American Economic Review* 99/2 (2009), 343-348.
- Lessig, Lawrence. *Free Culture*. New York: The Penguin Press, 2004.
- Levin, Richard C. vd. "Appropriating the Returns from Industrial Research and Development". *Brookings Papers on Economic Activity* 3 (1987), 783-831.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. İstanbul: Ebabil Yayınları, 2012.
- Machlup, Fritz – Penrose, Edith. "The Patent Controversy in the Nineteenth Century". *The Journal of Economic History* 10/1 (1950), 1-29.
- Machlup, Fritz. *An Economic Review of the Patent System*. Washington: United States Government Printing Office, 1958.
- MacLeod, Christine – Nuvolari, Alessandro. "Inventive Activities, Patents and Early Industrialization. A Synthesis of Research Issues". *DRUID Working Papers* 06-28 (2006),
- Macpherson, C. B. *The Political Theory of Possessive Individualism*. Oxford: Oxford University Press, 1962.
- Mankiw, N. Gregory. *Principle of Economics*. New York: Harcourt College Publishers, 2001.
- Marx, Karl. *Kapital*. çev. Mehmet Selik – Nail Satlıgan. 3 Cilt. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Menell, Peter S. "Intellectual Property: General Theories". *Encyclopedia of Law and Economics*. 129–186. Cheltenham: Edward Elgar, 2000.
- Moore, Adam – Himma, Kenneth Einar. "Intellectual Property". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Sonbahar 2022 Edisyonu). Ed. Edward N. Zalta – Uri Nodelman. 06.08.2024. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/intellectual-property>
- Moser, Petra. "Patents and Innovation: Evidence from Economic History". *Journal of Economic Perspectives* 27/1 (2013), 23-44.
- Nozick, Robert. *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

- Palmer, Tom G. "Are Patents and Copyrights Morally Justified? The Philosophy of Property Rights and Ideal Objects". *Information Ethics*. Ed. Adam D. Moore. 123-168. University of Washington Press, 2005.
- Plant, Arnold. "The Economic Aspects of Copyright in Books". *Economica* 1/2 (1934), 167-195.
- Priya, Kanu. "Intellectual Property and Hegelian Justification". *NUJS Law Review* 1/2 (2008), 359-365.
- Radin, Margaret Jane. "Property and Personhood". *Stanford Law Review* 34/5 (1982), 957-1015.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971.
- Schiff, Eric. *Industrialization Without National Patents*. Princeton: Princeton University Press, 1971.
- Schroeder, Jeanne L. "Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property". *University of Miami Law Review* 60/4 (2006), 453-503.
- Schumpeter, Joseph A. *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*. 3 Cilt. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1968.
- Sezgin, Fuat. *İslâm'da Bilim ve Teknik*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.
- Sterk, Stewart E. "Rhetoric and Reality in Copyright Law". *Michigan Law Review* 94/5 (1996), 1197-1249.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Millî Eğitim ve Adalet Komisyonları Raporları". *TBMM Tutanak Dergisi*. Dönem IX, Cilt 10, Toplantı 2, Sıra Sayısı 289, Ankara: TBMM, 1951. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c010/tbmm09010010.pdf>
- Ugur, Mehmet. "Intellectual Property Protection, Innovation, and Knowledge Diffusion". *Elgar Encyclopedia on The Economics of Knowledge and Innovation*. 264-270. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022.
- Waldron, Jeremy. *The Right to Private Property*. Oxford: Clarendon Press, 1988.
- Weinreb, Lloyd L. "Copyright for Functional Expression". *Harvard Law Review* 111/5 (1998), 1149-1254.
- Wilson, M. Blake. "Personhood and Property in Hegel's Conception of Freedom". *Pólemos* 1 (2019), 68-91.
- Yalçıntaş, Altuğ. *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Ed., 2019.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale Turnitin tarafından taranmıştır.